

התקשורת המגזרית בישראל

שימושי תקשורת כאסטרטגיית השתלבות:
המקרה של מהגרים מחבר העמים בישראל

ד"ר נלי אליאס

חוברת מס' 2 ספטמבר 2005

מכון חיים הרצוג לתקשורת חברה ופוליטיקה החל לפעול בשנת תשס"ג – אוקטובר 2002, במסגרת הפקולטה למדעי החברה באוניברסיטת תל-אביב.

המכון, הנושא את שמו של הנשיא השישי של מדינת ישראל, הוקם כדי לעסוק במחקר אקדמי בזיקה, בקשר ובהשפעות ההדדיות שבין התקשורת החברה והפוליטיקה. הוא נועד לשמש מקום מפגש של אקדמאים, חוקרים, עיתונאים, יוצרים, מבקרים חברתיים וקובעי מדיניות, השותפים להכרה בדבר המשמעות החברתית העמוקה שיש לתקשורת בימינו על החברה הפוליטיקה והתרבות ומבקשים ללמוד אותה, להבינה ולטייב אותה.

ביסוד פעילותו עומדת ההכרה, כי מערכת תקשורת חופשית יעילה ופרופסיונלית, הנהנית מאמון ציבורי, היא תנאי הכרחי לקיומה של דמוקרטיה בריאה ואפקטיבית. דווקא התנאים של אילוצים ביטחוניים בהם מצוייה ישראל, חופש הביטוי והזכות לדעת אינם מותרות אלא מהווים תנאי הכרחי לקיומה של הדמוקרטיה.

המכון יוזם ועורך מחקרים בתחום הזיקה שבין התקשורת לבין החברה והפוליטיקה, מקיים כנסים מדעיים בנושאים אלה ומשתף פעולה עם מכוני מחקר דומים בעולם. במסגרת זו מפרסם המכון מחקרים ופרסומים אחרים בכדי להשפיע על מקבלי החלטות.

תחום פעולה שני של המכון הוא בקרב הקהילה הפרופסיונלית של עיתונאים ואנשי תקשורת, במטרה להגיע להבנה עמוקה יותר של בעיות הפרופסיה והזיקה שלה לדמוקרטיה. כמו כן עורך המכון ימי עיון, יוזם דיונים, בירורים מקצועיים ומפגשים בינלאומיים של עורכים ועיתונאים.

תחום פעולה שלישי של המכון מיועד לקהל הרחב ותכליתו לטפח אוריינות תקשורת: להגביר את הבנת התקשורת ודרכי פעולתה ולפתח מודעות ציבורית לחשיבות חופש העיתונות וזכות הציבור לדעת, לעודד את הקריאה הביקורתית של התקשורת ואת המעקב הביקורתי כלפיה.

הוועד המנהל של המכון:

פרופ' איתמר רבינוביץ

פרופ' שמעון ינקלביץ

פרופ' אינה וינר

גב' אורה הרצוג

ח"כ יצחק הרצוג

תא"ל מיכאל הרצוג

הוועדה אקדמית של המכון:

פרופ' אינה וינר

פרופ' חיים חזן

פרופ' תמר כתריאל

פרופ' אהרון קליימן

פרופ' דפנה למיש

פרופ' עמוס שפירא

ראש המכון:

ד"ר יורם פרי

שימושי תקשורת כאסטרטגיית השתלבות: המקרה של מהגרים מחבר העמים בישראל

ד"ר נלי אליאס

סדרת התקשורת המגזרית בישראל

עורכים

ד"ר יורם פרי

ד"ר ענת פירסט

בשנת 2003 קמה במסגרת מכון חיים הרצוג קבוצת מחקר שביקשה ללמוד את אחת התופעות המעניינות בחברה הישראלית בת זמננו: הקשר שבין שש קבוצות-תרבות שהתגבשו בישראל בשלהי המאה ה-20 לבין מה שמכונה "תקשורת קטנה" או תקשורת סקטוריאלית. מעבר לצורך לתאר, למפות ולחקור את ערוצי התקשורת השונים של קבוצות-תרבות אלה, עמדה גם הנחה תיאורטית. לפיה, עצם קיומם של ערוצי התקשורת הדיפרנציאליים האלה אינו משקף בלבד את קבוצות התרבותיות, אלא אף מסייע בתהליך ההבניה והגיבוש שלהן. הסדרת "התקשורת המגזרית בישראל" מציגה את פירות המחקר של קבוצת העבודה: הפרסום הראשון עסק בשבט ה"צפוני" המוגדר גם כשבט האשכנזי, הפרסום השני מתמקד בקבוצת דוברי הרוסית, ובהמשך הסדרה יופיעו מחקרים על הדתיים-לאומיים, הפלסטיניים, החרדים ו"הדרומים", או המזרחיים.

מכון חיים הרצוג לתקשורת, חברה ופוליטיקה
סדרת התקשורת המגזרית בישראל

המחברת

המחברת הינה מרצה במחלקה לתקשורת, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב
ובבית הספר לתקשורת, המכללה האקדמית ספיר
enelly@bgu.ac.il

תודות

תודתי נתונה למכון חיים הרצוג לתקשורת חברה ופוליטיקה על תמיכתו בפרסום
זה; תודה מקרב לב לד"ר יורם פרי, ד"ר ענת פירסט ופרופ' דפנה למיש על הערותיהם
המועילות; ותודה לפרופ' עקיבא כהן ופרופ' חנה הרצוג, מנחים בעבודת הדוקטורט שלי,
אשר מהווה בסיס לחיבור זה.

מכון חיים הרצוג לתקשורת, חברה ופוליטיקה
הפקולטה למדעי החברה
אוניברסיטת תל-אביב
תל אביב 69978

טל' 03-6405866
פקס 03-6406545
mherzog@post.tau.ac.il
www.tau.ac.il/institutes/herzog

© כל הזכויות שמורות
מכון חיים הרצוג לתקשורת, חברה ופוליטיקה
אוניברסיטת תל-אביב
ספטמבר 2005

עיצוב: יעל כפיר ומיכל סמו, המשרד לעיצוב גרפי, אוניברסיטת תל-אביב
עיצוב השער: שמעון ריישר

תמצית

מאז תחילתה של העלייה ההמונית מחבר העמים בשנת 1989 החברה הישראלית עדה לפריחתה של התקשורת, המודפסת והאלקטרונית, בשפה הרוסית. ואולם העושר של אמצעי התקשורת ברוסית העומד לרשותם של דוברי הרוסית בישראל הפך עבורם גם לרועץ, ואחת הטענות הקשות ביותר שמוטחת הן בכלי התקשורת והן בשיח האקדמי כנגד העולים מחבר העמים, היא שהעולים "הרוסים" הדבקים בשפה הרוסית ובתקשורת הרוסית מנהלים למעשה חיי מובלעת ומנותקים מההווי הישראלי. המחקר המוצג בחוברת זו ביקש לבדוק טענה זו על-ידי התמקדות בשאלה האם התקשורת בשפה הרוסית מחזקת ומטפחת את הזהות "הרוסית" המובחנת, תוך התמקדות בסדר יום לא רלבנטי לחברה הקולטת ושימור נכסיה של התרבות הרוסית הגדולה, או שמא תקשורת זו מְבַנָּה גם זהות חדשה, המכילה בתוכה סמלים ומאפיינים "ישראליים" תוך שילובם של העולים במרחב הציבורי החדש.

ואכן ממצאי המחקר מגלים חיים תקשורתיים עשירים, שבחלקם תואמים, לכאורה, את הדימוי הסטריאוטיפי של גטו. רוב המרואיינים במחקר צופים יום-יום בשידוריה של הטלוויזיה הרוסית, קוראים בקביעות עיתונים וספרים בשפה הרוסית, וממעטים להיחשף לתכנים תקשורתיים בשפה העברית. מצד שני, ממצאי המחקר מראים באופן עקבי, כי צריכת תכני האקטואליה של כל המרואיינים הייתה מכוונת, בראש ובראשונה, כלפי המתרחש בחברה הקולטת. מסתבר, שמרבית המרואיינים מעודכנים היטב במתרחש בישראל, אם באמצעות הקריאה של מדורי האקטואליה של העיתונים ברוסית, ואם באמצעות ההאזנה למהדורות החדשות של תחנות הרדיו ברוסית.

משתמע מכך, כי התקשורת בשפה הרוסית תוחמת את גבולותיה התרבותיים של קהילת העולים, אך יחד עם זאת מפרקת את הגבולות החברתיים, המפרידים בינם לבין החברה הקולטת. דווקא באמצעות התקשורת בשפה הרוסית מתוודעים העולים לסדר היום, לסמלים ולמיתוסים של החברה הקולטת ובאופן הדרגתי משתלבים בנרטיב הלאומי. מכאן שהתקשורת בשפה הרוסית מְבַנָּה אצל העולים את הזהות המורכבת, ישראלית ורוסית בו זמנית, כשזיקתם החזקה לשפה ולתרבות הרוסית משתלבת יחד עם התערות חברתית עמוקה.

הקדמה

אחת הטענות הקשות ביותר שהייתה ועודנה רווחת, הן בשיח הציבורי והן בשיח האקדמי, בנוגע לעולים מחבר העמים היא שבדבקותם בתקשורת בשפה הרוסית מנהלים העולים "הרוסים" מעין חיי מובלעת, גיטו או בועה, המנותקים מההווי הישראלי. על פניו קשה להתווכח עם טענה זו, שכן מגוון רחב של ערוצי טלוויזיה, שמקורם בחבר העמים, מביאים אל ביתם של העולים את ניחוחות המולדת הרחוקה ומאפשרים לכאורה להתנתק מהמציאות המקומית. דוכני העיתונים בריכוזי העולים מציעים שפע של עיתונים ומגזינים בשפה הרוסית המעמידים לכאורה סדר יום אלטרנטיבי לזה של החברה הקולטת. כמו כן, כמעט מדי שבוע מתקיימים מופעים והצגות של אמנים המגיעים מחבר העמים, שלא לדבר על המופע הגדול ביותר, "מרוסיה באהבה", המתקיים מדי שנה בפארק הירקון.

חששות אלה מפני ההשפעה הדיסאינטגרטיבית של התקשורת בשפתם של המהגרים ניתן למקם בתוך דיון אקדמי רחב יותר בנוגע לתרומתם של 'המדיה הקטנים', קרי אמצעי התקשורת של קבוצות תרבות שונות, להתפוררות המרחב הלאומי ולפרגמנטציה של הבסיס התרבותי המשותף (Turow, 1997). בהקשר הישראלי מי שהיטיב במיוחד לבטא חשש זה היה אליהוא כ"ץ (1996) אשר טען, כי ריבוי הערוצים יביא לכיבויה של "מדורת השבט" בדמותה של הטלוויזיה הישראלית, תהליך אשר יוביל בהכרח להתפרקות החישוקים הכלל-חברתיים (Katz, 1996). ואולם, (Peri, 2004) מציע לשאול, האם הבניית הזהות הקולקטיבית של קבוצות תרבות שונות על-ידי "המדיה הקטנים" חייבת להביא להחלשות המרחב הציבורי, או במילים אחרות, האם סגרגציה תקשורתית מעידה בהכרח על סגרגציה חברתית?

באופן ספציפי יותר יש לשאול, האם דבקותם של דוברי הרוסית בישראל בשפתם ותרבותם מעידה על רצונם להיבדלות, או שמא נוצר כאן דפוס חדש של אינטגרציה, לא של היטמעות ונטישת המטען התרבותי המקורי, אלא של יצירת זן חדש של ישראליות. אי לכך, המחקר הנוכחי מעמיד למטרה לבחון שאלות אלה על מקרה של דוברי הרוסית בישראל, תוך התמקדות בשימושים השונים אותם עושים העולים מחבר העמים באמצעי התקשורת ברוסית ובעברית. שימושי תקשורת אלה ייבחנו לאור התפקידים אותם הם ממלאים בתהליך ההשתלבות החברתית והתרבותית של העולים, כמו גם בתהליך השימור של הזהות התרבותית המקורית וטיפוח הזיקה אל המולדת הישנה.

רקע תיאורטי

הספרות המחקרית מגלה, כי תקשורת ההמונים מהווה אחד הגורמים המשמעותיים ביותר בתהליך ההשתלבות בקרב מהגרים. מחד גיסא, אמצעי התקשורת בשפת הרוב הם סוכני חברות ומקורות מידע עיקריים עבור המהגרים, בעזרתם הם לומדים על החברה החדשה ומתאימים את עצמם לדרישותיה (Chaffee et al, 1990; Reece and Palmgreen, 2000; Stilling, 1997). מאידך גיסא, לעתים תכופות כלי התקשורת בשפת הרוב מטפחים סטריאוטיפים שליליים אודות המהגרים. החשיפה לייצוגם הסטריאוטיפי בתקשורת גורמת למהגרים רגשי ניכור כלפי החברה הקולטת ונטייה להסתגר בתוך רשתות חברות עם מהגרים כמותם (Cottle, 2000; Kesheshian, 2000; van Dijk, 1989).

בדומה לכך, אמצעי התקשורת בשפתם של המהגרים ממלאים גם הם את התפקיד הכפול. מחד, הם מספקים למהגרים מידע ופרשנות החיוניים להיכרות עם החברה החדשה ומוסדותיה. מאידך, כלי התקשורת בשפת המקור משמרים את מטענם התרבותי של מהגרים ומחזקים את הסולידאריות הפנים-קהילתית (Viswanath and Arora, 2000; Zilberg, 1995; Zilberg and Leshem, 1996). יתרה מזאת, בזכות החידושים הטכנולוגיים של העת האחרונה, כגון שידורי לוויין ואינטרנט, לא רק שהמהגרים אינם נאלצים להתנתק עוד מתרבות המקור, אלא הם יכולים לשמור על קשרים מקוונים עם מדינת המוצא, כמו גם עם בני ארצם המפוזרים כעת על גבי הגלובוס, ובכך לטפח קהילות חוצות-גבולות המבוססות על קשרי שארות וידידות חוצי יבשות ועל זיכרון היסטורי משותף (Dayan, 1998; Georgiou, 2001; Gillespie, 2000; Katz, 2001).

אם כן, בהגיעם למדינה חדשה המהגרים מוצאים את עצמם בסביבה תקשורתית עשירה ומגוונת הכוללת, בנוסף לתקשורת בשפת הרוב, גם אמצעי התקשורת בשפת האם שמקורם במדינה הקולטת וכן אמצעי התקשורת המיובאים ממדינת המקור. לפיכך, לדפוסים השונים של צריכת אמצעי התקשורת יהיו תפקידים שונים בתהליך ההשתלבות החברתית והתרבותית של מהגרים, החל מטיפוח נאמנויות חדשות וכלה בשימור הזיקה לתרבות וארץ המוצא.

בשל מורכבותו של תהליך זה התפתחו מסורות מחקר שונות, החוקרות כל אחת מזווית אחרת את תפקידיה של תקשורת ההמונים עבור המהגרים. אחת המסורות היותר ותיקות כוללת בתוכה מחקרים אשר בדקו קשר סיבתי לינארי בין היקף

החשיפה לכלי תקשורת בשפת הרוב ובשפת המקור לבין דפוסי אימוץ תרבות הרוב בקרב מהגרים. מחקרים אלה יצאו מנקודת הנחה, כי חשיפה רבה יותר לתקשורת בשפת הרוב מובילה לאימוץ מהיר יותר של תרבות הרוב (קרי, יצירת זהות חדשה), ואילו חשיפה רבה יותר לתקשורת בשפת המקור מובילה לבדלנות ולשימור זהות תרבותית מקורית (Becker, 1999; Lee and Tse, 1994; Stilling, 1997).

אחד המחקרים המקיפים בנושא נעשה על-ידי Lee and Tse (1994) על קהילת המהגרים מהונג-קונג בקנדה. מחקר זה ניסה לבחון בו-זמנית את השפעות החשיפה לאמצעי התקשורת באנגלית לעומת אמצעי התקשורת בשפה הסינית על-ידי יצירת מדד משוקלל, שקצהו האחד מייצג חשיפה בלעדית לתקשורת בשפה האנגלית, ואילו הקצה השני מייצג חשיפה בלעדית לתקשורת בשפה הסינית. באמצעות משוואת רגרסיה מרובה לניבוי מידת אימוץ התרבות על-ידי מדד החשיפה לתקשורת בשתי השפות מצאו החוקרים, כי לתקשורת המונים השפעה חזקה ומובהקת על אימוץ התרבות בקרב המהגרים. בהתאם למשוער, חשיפה לאמצעי התקשורת בשפה הסינית חיזקה את מגמת השימור של תרבות המקור, ואילו חשיפה לאמצעי התקשורת בשפה האנגלית עודדה אימוץ תרבות הרוב.

מסורת מחקרית זו התמקדה במדידת כמות החשיפה לאמצעי התקשורת, תוך הבחנה בין אמצעי התקשורת בשפת הרוב לעומת שפת המהגרים, והיא התעלמה לחלוטין מהתכנים השונים אליהם נחשפים המהגרים, אשר להם תפקידים שונים בתכלית בתהליך זה. לדוגמא, צריכת אמצעי התקשורת בשפת מהגרים המכוונים לסיקור החברה הקולטת עשויה למלא תפקיד שונה לחלוטין בהשוואה לצריכת אמצעי התקשורת המכוונים לסיקור ארץ המוצא. בדומה לכך, צריכת תכנים בידוריים-אסקפיסטיים ממלאת תפקיד שונה לעומת צריכת תכנים פוליטיים-אקטואליים.

מסורת מחקרית נוספת, אשר חקרה את תפקידיה של תקשורת ההמונים בתהליך השתלבותם של מהגרים, התמקדה דווקא בתכנים השונים של התקשורת בשפת המהגרים. על-פי מחקרים אלה, תכנים מסוימים של עיתונות מהגרים נועדו לטפח את הזהות האתנית של הקוראים ואילו אחרים תפקידם לתרום לחיזוק זיקתם לחברת הקולטת. לדוגמא, עיתונות מהגרים נוטה ליידע את קהל הקוראים אודות האירועים הקהילתיים, כגון חגים, פסטיבלים, כנסים ומופעים ובכך היא משמרת את זהותם התרבותית המקורית. מאידך גיסא, עיתונות זו מספקת מידע אודות המתרחש בתוך החברה בכללותה ובכך מאיצה את כניסתם של מהגרים למרחב הציבורי החדש (Riggins, 1992a, 1992b; Viswanath and Arora, 2000; Zilberg and Leshem, 1996).

קבוצה נוספת של המחקרים, השייכים למסורת מחקרית זו, חקרו את ייצוגם של המהגרים בתקשורת בשפת הרוב. מחקרים אלה מלמדים, כי מהגרים מתוארים

לעתים קרובות כמובטלים, אשר מכבידים על מערכת הרווחה של המדינה, או כאלמנטים א־חברתיים, כגון נרקומנים, אלקוהוליסטים וזונות. בכך תורמת תקשורת הרוב להשתרשותם של דימויים אלה בקרב התושבים המקומיים ומעודדת ביטויי עוינות כלפי המהגרים (Cottle, 2000; Hussan, 2000; Lemish, 2000; van Dijk, 1989).

אולם, גם מסורת מחקרית זו מספקת תמונה חלקית בלבד באשר לתפקידי התקשורת בתהליך ההשתלבות של מהגרים. מאחר ומחקרים אלה מתמקדים בניתוח טקסטים תקשורתיים ללא ניסיון לבחון כיצד הם מתקבלים על-ידי נמענים-מהגרים, מסקנותיהם אודות תרומתם של התכנים התקשורתיים לטיפוח זהויות מורכבות בקרב המהגרים הן בגדר השערות בלבד. כלומר, על אף ההבדל המהותי בין שתי המסורות – זו העוסקת בבחינת קשר סיבתי בין צריכת התקשורת לבין אימוץ תרבות, וזו העוסקת בתכנים – שתיהן מתמקדות בשאלה "מה אמצעי התקשורת עושים למהגרים" ומתעלמות מהשאלה "מה עושים המהגרים באמצעי התקשורת ומדוע".

בהקשר זה אסכולת השימושים והסיפוקים עשויה להיות מועילה במיוחד. ההנחה העיקרית של האסכולה היא, שצרכי הנמען הם שמכתיבים את אופן החשיפה לתקשורת המונים, את היקפה ואת תכניה. כמו כן, אסכולה זו מניחה, כי הנמען מודע לצרכיו המגוונים והוא עושה שימוש רציונאלי באמצעי התקשורת העומדים לרשותו על מנת לספקם, וזאת בהתאם לנסיבות אישיות וחברתיות (Katz, Blumler, and Gurevitch, 1974; Rubin, 1994).

אחד המחקרים העדכניים, אשר בחן את דפוסי צריכת התקשורת של מהגרים במסגרת אסכולת השימושים והסיפוקים, הוא מחקרם של Reece and Palmgreen (2000) על הצעירים ההודיים בארצות הברית. בהתאם להנחותיה של האסכולה שיערו החוקרים, כי בחירתם של הנמענים בתכנים טלוויזיוניים מסוימים מותנית במוטיבציה התחלתית שלהם לאמץ את תרבות הרוב. על מנת לבחון השערה זו התמקדו החוקרים בזיהוי המוטיבים לצפייה בתוכניות שונות בטלוויזיה בשפה האנגלית ומצאו, כי קיים קשר חזק בין הצורך באימוץ תרבות המקום לבין ההעדפות הטלוויזיוניות של הנמענים. כלומר, ככל שהצורך של הנמענים באימוץ תרבות המקום היה חזק יותר, כך הם התאפיינו בנטייה חזקה יותר להעדיף תכנים המשקפים את התרבות המקומית ומסייעים ללמוד את השפה האנגלית ולעקוב אחר אירועי האקטואליה.

ניתן ללמוד ממחקר זה, כי עצם הנחת הקשר הסיבתי בין צריכת התקשורת לבין ההשתלבות בחברה הקולטת היא הנחה בעייתית. למעשה, מהגרים אשר מעורים יותר בחברה הקולטת, או בעלי מוטיבציה חזקה יותר להשתלב בתוכה, הם אלה אשר צורכים יותר את התקשורת בשפת הרוב. מכאן שתהליך זה של צריכת

תקשורת ואימוץ תרבות הרוב הוא, ככל הנראה, תהליך מעגלי, כאשר שינוי בצריכה תקשורתית מביא עמו שינוי בזהותם של הנמענים, וזה מצידו מוביל לשינויים בדפוסי צריכת התקשורת, וחוזר חלילה. לכן נכון יותר יהיה לראות את שימושי התקשורת של מהגרים כחלק בלתי נפרד מתהליך השתלבותם, ולא כגורם המוביל לשינוי הידוע מראש בזהותם החברתית והתרבותית.

מחקר נוסף, אשר יצא גם הוא מתוך אסכולת השימושים והסיפוקים, הוא מחקרם של Hwang and He (1999) על המהגרים הסיניים בעמק הסיליקון. במחקר זה נמצא, כי נשאלים משתמשים באופן אינסטרומנטלי בתקשורת בשפה האנגלית, ובמיוחד בטלוויזיה, על מנת ללמוד את השפה והמנהגים המקומיים. מאידך, לרוב הנשאלים היה משותף הצורך בשימור תרבות המקור וזיקה לארץ המוצא, ולכן הם התאפיינו בצפייה מוגברת בתוכניות תרבות ובידור בשפה הסינית. בנוסף, לאמצעי התקשורת בשפת המהגרים שמקורם בארצות הברית נועד גם תפקיד מרכזי בהשתלבותם החברתית. כך, נשאלים רבים נטו לקרוא את מדורי החדשות והאקטואליה של העיתונים בשפה הסינית היוצאים לאור בארצות הברית על מנת להתעדכן במתרחש סביבם ואת מדורי הייעוץ על מנת לרכוש ידע בסיסי מהסוג "איפה וכיצד" בחברה החדשה. יתרה מזאת, חלק מהנשאלים הביעו הזדהות גבוהה עם החברה הקולטת, על אף שהגבילו עצמם לצריכת התקשורת בשפת המקור.

עוד מצאו החוקרים, כי תכנים תקשורתיים שונים בשפת הרוב ממלאים תפקידים שונים בתהליך ההשתלבות. נשאלים שהראו מידה גבוהה יותר של אימוץ תרבות הרוב נטו לצפות יותר בתוכניות אינפורמטיביות, תוכניות אירוח וסדרות דרמה אמריקאיות, כגון פרקליטי LA, ואילו נשאלים המאופיינים באימוץ תרבות נמוך יותר צרכו לרוב תכנים אסקפיסטיים, כגון סרטים ואופרות סבון. כלומר, עצם הצריכה של התקשורת בשפת הרוב אינה מובילה בהכרח לאימוץ מהיר יותר של תרבות הרוב, ומאידך, צריכת התקשורת בשפת מהגרים אינה מובילה בהכרח למגמות בדלניות. מכאן שממצאי מחקר זה מצביעים על חשיבות הבחינה של התכנים הנצרכים, אשר להם תפקיד מרכזי בתהליך השתלבותם החברתית והתרבותית של מהגרים מעבר לשפת המדיום הנצרך (Hwang and He, 1999).

לבסוף, יש לציין את מחקרה האתנוגרפי של Gillespie (1995) אודות מקומה של הטלוויזיה בתהליך הבניית הזהות של צעירים ממוצא אסיאתי בלונדון. לטענת גילספי זהויות תרבותיות נוצרות, מעוצבות ועוברות שינוי כתוצאה ממגע עם אמצעי תקשורת מקומיים וגלובליים. על מנת לבדוק טענה זו, בחנה החוקרת את דפוסי צריכת התקשורת של הצעירים האסיאתיים ופרשנויות שהם מעניקים לתכנים טלוויזיוניים שונים, ביניהם חדשות בין-לאומיות אודות מלחמת המפרץ הראשונה, סדרת דרמה בריטית ואופרת סבון הודית. מתוך ממצאיה עולה, כי הנמענים הצעירים מנהלים משא ומתן מתמיד עם התכנים הטלוויזיוניים, במהלכו

הם מאתגרים, מחד גיסא, את הערכים המסורתיים של הוריהם תוך אימוץ דפוסים תרבותיים חדשים, ומאידך גיסא, משמרים דרגה מסוימת של נורמות וערכים מסורתיים.

מחקרים אלה, אשר מעמידים את הנמען במרכז הדיון, מראים כי דפוסים שונים של צריכת התקשורת תלויים, בראש ובראשונה, ברצונות והעדפות של המהגרים עצמם, במטענם התרבותי ובמוטיבציה שלהם להשתלב בחברה הקולטת. מכאן, שאם ברצוננו להתחקות אחר התפקידים השונים אותם ממלאים אמצעי התקשורת עבור מהגרים, עלינו להתמקד בשימושים שהם עושים בהם, בהעדפותיהם כלפי פורמטים תקשורתיים מסוימים ובפרשנויות שהם מעניקים לתכנים תקשורתיים.

יתרה מזאת, מתוך מחקרים אלה עולה, כי לא די בהבחנה המסורתית בין השפות הנצרכות (תקשורת בשפת הרוב לעומת שפת המקור), אלא יש להתייחס גם למימדים נוספים, כגון מקור המדיום הנצרך (אמצעי התקשורת של המדינה הקולטת לעומת אמצעי התקשורת המיובאים מארץ המוצא), וטיב התכנים הנצרכים (תכנים אינפורמטיביים לעומת תכנים בידוריים-אסקפיסטיים). כך, מהגרים אשר חפצים להכיר את תרבות המקום מעדיפים לצרוך תכנים בידוריים ותרבותיים של החברה הקולטת, ואילו מהגרים אשר דבקים בתרבותם המקורית מעדיפים את התכנים התרבותיים המיובאים ממולדתם. בנוסף, העדפת תכני האקטואליה (הן בשפת הרוב והן בשפת המקור) המכוונים לסדר היום של החברה הקולטת עשויה לשקף זיקה מתהווה לחברה החדשה, ואילו צריכת תכני האקטואליה המכוונים למדינת המוצא מבטאת ומחזקת את הנאמנויות הישנות של המהגרים.

תקשורת ומהגרים: המקרה הישראלי

ישראל של תחילת שנות ה-2000 מהווה קרקע פוריה לבחינת התפקידים השונים אותם ממלאות תקשורת המונים עבור המהגרים. במהלך שנות ה-90 נשטפה ישראל בגל הגירה עצום מברית המועצות לשעבר, שמנה כמיליון איש ואישה והיווה כרבע מכלל האוכלוסייה. בעקבות הגעתם של רבבות העולים החברה הישראלית הייתה עדה לפריחה אדירה של עיתונים וכתבי-עת בשפה הרוסית. על-פי ההערכה, במהלך שנות ה-90 ראו אור בישראל כ-130 פרסומים בשפה הרוסית, ביניהם: ארבעה יומונים, כ-60 שבועונים, כ-40 דו-שבועונים וירחונים, וכ-20 רבעונים ושנתונים (כספי ואליאס, 2000). לקראת סוף שנות ה-90 מספר העיתונים הצטמצם באופן משמעותי, אך עם זאת, היצע אמצעי התקשורת המודפסים בשפה הרוסית בישראל הוא עדיין מרשים למדי וכולל שני יומונים, כ-10 שבועונים ורבעונים וקרוב ל-30 מקומונים (Elias, 2004).

הדגש המרכזי בעיתונים היומיים ברוסית מושם על אירועי האקטואליה בישראל, פרשנות פוליטית וכלכלית מקיפה, וכן מבחר רחב של מוספים האמורים לענות על צרכיה המגוונים של אוכלוסיית העולים, ביניהם בריאות, משפחה, כלכלה, נשים, בני נוער, ספרות ותרבות. בדומה לכך, השבועונים ברוסית מהווים פרסומים עבים ומבוססים המגיעים לכדי 200 עמודים. חלקם עוסקים בסיקור ופרשנות של אירועי האקטואליה בישראל, ואילו אחרים מהווים דייג'סטיים של העיתונים היוצאים לאור במדינות חבר העמים, החל מעיתוני אקטואליה איכותיים וכלה בצהובונים המתמחים בסיפורי ריגול ורכילות על בוהמה ברוסיה ובשאר העולם (כספי ואליאס, 2000).

כמו כן, קיים בישראל היצע מגוון של אמצעי תקשורת אלקטרוניים בשפה הרוסית. במהלך שנות ה-90 שידרו בישראל שתי תחנות כלל-ארציות בשפה הרוסית: תחנת רדיו רשת קליטת עלייה (רק"ע) של קול ישראל, אשר שידרה 10 שעות ביום שידור ברוסית, ושלוחה של ערוץ 7 בשפה הרוסית, אשר שידרה 16 שעות ביום שידור ברוסית (בן-צבי, 1998; כספי ואליאס, 2000). בתחילת שנות ה-2000 התרחשו מספר שינויים בתחום השידור הרדיופוני בשפה הרוסית, כשהעיקריים שביניהם הם סגירתו של ערוץ 7 ופתיחתה של תחנת רדיו פרטית בשפה הרוסית *Pervoe Radio* המתמחה בשידורי מוזיקה פופולרית ותוכניות בידור (Elias, 2004).

על כל אלה יש להוסיף את חבילת הערוצים הבסיסית המוצעת על-ידי חברות הכבלים, אשר כוללת ארבעה ערוצי הטלוויזיה בשפה הרוסית המשודרים מחבר העמים ומארצות הברית: *ORT, RTR, RTV International* ו-*Nashe Kino*. בנוסף, ללקוחות הכבלים בטכנולוגיה דיגיטלית ניתנת אפשרות להתחבר לחבילת ערוצים מיוחדת לדוברי הרוסית, ובכך להרחיב עוד יותר את היצע הערוצים הזרים בשפה הרוסית. בדומה לכבלים, הטלוויזיה בלוויין *YES* מציעה לדוברי הרוסית חבילת ערוצים ייעודית, שכוללת הן את הערוצים הזרים בשפה הרוסית והן את ערוצי סרטים וסדרות המדובבים לרוסית. וכן, בשנת 2002 הוקם בישראל ערוץ טלוויזיה ייעודי בשפה הרוסית – *ישראל פלוס* (כספי ואליאס, 2000; לפלר, 2000; Elias, 2004).

אולם, על אף עושרה של מפת התקשורת בשפה הרוסית ומשקלה הדמוגרפי העצום של קהילת דוברי הרוסית בישראל, דפוסי צריכת התקשורת בקרב קהילה זו, כמו גם תפקידיה של תקשורת המונים בהשתלבותם של העולים מחבר העמים, לא זכו עד כה למחקר אקדמי מעמיק. ההתעניינות בעולים מחבר העמים כצרכני תקשורת הייתה, בדרך-כלל, מצידם של גורמים ממשלתיים ומסחריים, אך לא מצידם של חוקרי האקדמיה. רשות השידור, הרשות השנייה, הטלוויזיה החינוכית, איגוד המפרסמים, משרד הקליטה, כולם ביקשו לדעת מה קוראים, במה צופים ולמה מאזינים עולים מחבר העמים. השאלה בה התמקדו מרבית הסקרים היא היקף החשיפה למדיום זה או אחר, בעוד ששאלות מהותיות יותר, אשר קשורות להעדפות של העולים כלפי תכנים תקשורתיים מסוימים והתפקידים אותם ממלאים אמצעי התקשורת בתהליך ההשתלבות, נותרו ללא מענה.

הממצא העיקרי שעולה מסוג זה של מחקרים, הוא שעולים מחבר העמים הם צרכנים "כבדים" של אמצעי התקשורת בשפה הרוסית, המודפסים והאלקטרוניים כאחד, והם ממעטים לצרוך אמצעי התקשורת בשפה העברית. כך, בסקר שנעשה בשנת 1997 בהזמנת הרשות השנייה נמצא, כי מבין מכלול ערוצי הטלוויזיה הערוצים ברוסית נצפו בתדירות גבוהה ביותר על-ידי 67% מהנשאלים, ואילו הערוצים הישראליים 1 ו-2 נצפו בתדירות גבוהה ביותר על-ידי מיעוט בקרב העולים (4% ו-11% בהתאם) (טלסקר, 1997). בדומה לכך, בסוף שנות ה-90 נמצא, כי קרוב ל-80% מבין העולים צפו באופן קבוע בערוצי הכבלים בשפה הרוסית, וכ-25% בלבד צפו באופן קבוע בערוצים בשפה העברית (Al-Haj and Leshem, 2000).

באשר לדפוסי ההאזנה לרדיו בעברית וברוסית, סקר שנערך בשנת 1995 העלה ממצאים דומים. כך, תחנת הרדיו הפופולארית ביותר בקרב הנשאלים הייתה תחנת הרדיו בשפה הרוסית *רק"ע*, אשר נהנתה מ-55% שיעור ההאזנה. בפער גדול אחריה היו תחנות הרדיו בעברית: 21.5% מהנשאלים האזינו ל-*רשת ב'* ו-16% האזינו ל-*גלי צה"ל* (פיין, 1995). כמו כן, ממחקרם של Al-Haj and Leshem (2000) עולה, כי דפוסים אלה נשמרו כמעט באופן מלא עד לסוף שנות ה-90.

בנוסף, בחינת דפוסי קריאת העיתונים מגלה, כי עולים מחבר העמים קוראים באופן קבוע אחד או יותר מעיתונים בשפה הרוסית, ואילו המעבר שלהם לקריאת העיתונים בשפה העברית הוא איטי ביותר. כך, במחקרם של Al-Haj and Leshem (2000) נמצא, כי בסוף שנות ה-90 כ-60% בקרב העולים קראו באופן קבוע לפחות עיתון אחד ברוסית בהשוואה ל-9.3% בלבד שקראו באופן קבוע את אחד העיתונים בעברית. בדומה לכך, מתוך הסקר שנערך בשנת 2003 עולה, כי 70% מבין העולים נוטים לקרוא לפחות אחת לחודש את אחד העיתונים בשפה הרוסית, בעוד שרק 30% קוראים לפחות אחת לחודש את אחד העיתונים בשפה העברית (מותגים, 2003).

בניגוד למחקרים אלה שהתמקדו במדידת היקף החשיפה לאמצעי התקשורת בעברית וברוסית, אחד המחקרים האקדמיים המעטים, אשר התרכזו בתפקידים של אמצעי התקשורת בתהליך השתלבותם של העולים מחבר העמים, הוא מחקרם של Adoni, Cohen and Caspi (2002). החוקרים בדקו את הקשר שבין שימושי תקשורת לבין שתי קבוצות של צרכים: האחת – צרכים קוגניטיביים המתייחסים למידע על המתרחש בארץ הקולטת לעומת ארץ המוצא, והשנייה – צרכים אינטגרטיביים המתייחסים לרצון להשתייך לחברה בישראל לעומת קהילת דוברי הרוסית. במחקר זה נמצא, כי על-מנת לספק את הצורך בידיעת המתרחש בישראל העדיפו רוב הנשאלים את מקורות המידע בעברית, במיוחד הרדיו והטלוויזיה. בדומה לכך, אמצעי התקשורת בעברית נתפסו כיעילים יותר במילוי הצורך האינטגרטיבי של השתייכות לחברת הרוב. מקורות המידע ברוסית, לעומת זאת, סיפקו יותר את הצרכים "הסרגטיביים" של העולים: ערוצי הטלוויזיה שמקורם בחבר העמים ענו על הצורך בידיעת המתרחש במולדת הישנה, בעוד שהעיתונים והרדיו בשפה הרוסית שמקורם בישראל חיזקו את תחושת השייכות הפנים-קהילתית.

ואולם, חולשתו של מחקר זה נעוצה בכך שמעבר להבחנה בין שפת המדיום הנצרך (רוסית לעומת עברית) ומקורו (ישראל לעומת חבר העמים), הוא לא הבחין בין התכנים הנצרכים, לרבות ההבחנה החשובה בין תכנים אינפורמטיביים לבין תכנים אסקפיסטיים-בידוריים, אשר עשויים למלא תפקידים שונים בתכלית בתהליך השתלבותם של העולים. לכן, מטרת המחקר הנוכחי היא להתחקות אחר התפקידים השונים אותם ממלאת תקשורת המונים בהשתלבותם החברתית והתרבותית של העולים מחבר העמים בישראל, תוך הבחנה בין אמצעי התקשורת לפי שפות, מקור המדיום, וסוג התכנים הנצרכים, כאשר לכל אחד עשויה להיות תרומה שונה בתהליך ההשתלבות.

כאן גם המקום לסייג ולומר, כי לא ייעשה ניסיון לקבוע באופן כמותי האם קיים קשר סיבתי בין שימושי תקשורת לבין דפוסי ההשתלבות של העולים. כנגד ראייה צרה זו ברצוני לטעון, כי שימושי תקשורת מהווים חלק בלתי-נפרד מזהותם

החברתית והתרבותית של המהגרים ובו בזמן תקשורת המונים מעצבת ומגבשת זיקות ונאמנויות חדשות. אי לכך, ברצוני להתייחס לשימושי תקשורת של העולים מחבר העמים כאל פרקטיקות יום-יומיות של השתלבות בחברה החדשה, מחד גיסא, ושל שימור הזהות המקורית, מאידך גיסא, תוך התמקדות בסיבותיהם של הנמענים לשימוש במדיום זה או אחר, בהעדפותיהם כלפי תכנים תקשורתיים מסוימים ובפרשנויות שהם מעניקים להם.

המחקר הנוכחי מבקש, איפוא, להשיב על השאלות הבאות:

1. מהם הדפוסים העיקריים של צריכת התקשורת בשפה הרוסית ובשפה העברית בקרב העולים מחבר העמים בישראל?
2. מהם התפקידים אותם ממלאים אמצעי התקשורת בשתי השפות בהשתלבותם החברתית והתרבותית?
3. ולבסוף, האם בדלנות תקשורתית (קרי, צריכת התקשורת בשפת המוצא) היא מן הסממנים של בדלנות חברתית? במילים אחרות, האם תקשורת בשפה הרוסית מחזקת ומטפחת בקרב צרכניה זהות "רוסית" מובחנת, או שמא תורמת לאינטגרציה מסוג חדש?

מאפייניה של אוכלוסיית המחקר

בטרם אבחן את תפקידיה של תקשורת ההמונים בתהליך השתלבותם של העולים מחבר העמים, ברצוני לתאר בקצרה את המאפיינים העיקריים של קהילת דוברי הרוסית בישראל המהווה, כאמור, כחמישית מכלל האוכלוסייה והקבוצה האתנית הגדולה ביותר, אשר היגרה לישראל מאותה ארץ-מוצא. מעבר למשקלה הדמוגרפי, קהילת העולים מחבר העמים מיוחדת במינה בשל תכונותיה הסוציו-דמוגרפיות. 55% מקרב העולים הם בעלי השכלה על-תיכונית מקצועית או גבוהה, כ-35% עסקו בברית המועצות במקצועות מדעיים ואקדמיים ו-34% עסקו במקצועות חופשיים וטכניים. בצד ריכוזם במקצועות היוקרתיים, רק 5% מבין העולים עסקו בברית המועצות בעיסוקים בלתי-מקצועיים ו-4% עבדו בסקטור השירותים (סיקרון, 1998). כמו כן, 80% מהעולים הגיעו מהאזורים האירופאים של ברית המועצות לשעבר, לרבות מוסקבה וסנט-פטרבורג (לשם וליסק, 2000).

הספרות מלמדת עוד, כי חיי הקהילה היהודיים על היבטיהם התוכניים והארגוניים היו אסורים בברית המועצות במשך כל תקופת השלטון הסובייטי (Ben-Rafael et al, 1998). אי לכך, מרבית העולים הגיעו לישראל ללא ידיעת עברית או יידיש, והדת היהודית כמעט ולא הייתה מוכרת להם (הורוביץ ולשם, 1998). עם זאת, תהיה זו טעות לומר כי יהודי ברית המועצות לא חשו כל זיקה ליהדות, אלא שהם הקנו לזהות היהודית משמעות חדשה, אשר שונה מהמשמעות הדתית המסורתית. בשל השכלתם הרבה ומעורבותם העמוקה בעשייה התרבותית והאקדמית של החברה הסובייטית נוצר זיהוי כמעט מוחלט בין הלאום היהודי לבין ההשתייכות לקבוצת עלית של האינטלקטואליים – אנשי המדע והרוח. ברוסיה הסובייטית להיות יהודי משמעו היה להיות אדם משכיל – "אינטליגנט" – המעורה היטב בחיי התרבות הרוסית הגבוהה (Rapoport and Lomsky-Feder, 2002).

עקב כך מרבית עולי חבר העמים בישראל רואים עצמם כקבוצת עלית בתוך המרחב התרבותי הרוסי. הם אינם מתכחשים לשפה ולתרבות הרוסית וממשיכים לראות בהן מרכיב חיובי חשוב בזוהתם ובדימוים העצמי. כך, במחקרם של Al-Haj and Leshem (2000) נמצא, כי ל-91% מהנשאלים היה חשוב שילדיהם יידעו את השפה הרוסית, ל-88% היה חשוב כי יכירו את התרבות הרוסית, ל-80% היה חשוב כי קיומם של מוסדות התרבות הרוסית בישראל יימשך, ול-66% היה חשוב המשך קיומן של מסגרות חינוך בלתי-פורמלי בשפה הרוסית. בדומה לכך, על-פי בן-רפאל,

אולשטיין וגייסט (2001), כ-90% מבין העולים ממשיכים לדבר עם בני זוגם, ילדיהם והוריהם ברוסית, בעוד ש-3% בלבד מדברים עם ילדיהם בעברית.

בצד ההערכה הרבה כלפי התרבות הרוסית, התרבות הישראלית מתפרשת על-ידי רבים מבין העולים כנחותה יותר בהשוואה לתרבות הרוסית, דבר שמחזק בקרבם את תחושת העליונות "האירופאית". כך, מראים המחקרים, כי עולים מחבר העמים מסתייגים מאופיה "הפרובינציאלי" ו"המזרחי" של התרבות הישראלית, ומביעים תחושת ריחוק כלפי ישראלים ותיקים ממוצא מזרחי (אליאס, 2003; זילברג, 2000; פרס וליסיצה, 2000). בנוסף, גם בתחום המגורים והיחסים הבין-אישיים עם הישראלים הותיקים מהווים עולי חבר העמים קבוצה חברתית מובחנת. על-פי 84% (Al-Haj and Leshem (2000) מהעולים מתגוררים בשכונות מגורים בהן עולי חבר העמים מהווים שלישי ויותר מכלל התושבים; 71% הצהירו, כי אף אחד מחמשת חבריהם הטובים ביותר בישראל איננו "ישראלי ותיק", ורק 18% נפגשים לעתים קרובות עם הישראלים הותיקים במפגשים החברתיים.

באשר להגדרה העצמית של זהות העולים – זהות יהודית, רוסית וישראלית – על-פי 84% (Al-Haj and Leshem (2000) המרכיב היהודי הוא הדומיננטי ביותר. כך, 78% מהנשאלים במחקרם טענו, כי הם מרגישים את עצמם יהודים במידה רבה; המרכיב השני בחשיבותו היה "יוצאי חבר העמים" (69%); המרכיב "הישראלי" בזותם של העולים היה במקום השלישי (44%); ואילו המרכיב של "ציוני" צוין על-ידי 21% בלבד מבין הנשאלים. בנוסף, בצד חוסר הנכונות לוותר על זיקתם לתרבות הרוסית ובדלנותם החברתית, מחקרים רבים מצביעים על רצונם של העולים להרגיש חלק מהחברה הישראלית. כך, במחקרן של צמח וויזל (1998) נמצא, כי 80% מהנשאלים היו רוצים להרגיש חלק מהחברה, וכן במחקר המשך שלהן נמצא, כי 70% מהנשאלים רואים את עתיד ילדיהם בישראל (צמח וויזל, 1999). בדומה לכך במחקרם של פרס וליסיצה (2000) נמצא, כי 90% מבין הנשאלים סבורים שימשיכו לחיות בישראל.

מדד נוסף להשתלבותם החברתית של העולים מהווה ירידה בכוחה האלקטורלי של מפלגת העולים – ישראל בעלייה בראשות נתן שירנסקי. בניגוד להצלחתה המרשימה בשנות ה-90, בבחירות בשנת 2003 זכתה ישראל בעלייה ב-67,719 קולות, אשר העניקו לה שני מושבים בלבד בכנסת ישראל. במקביל, המעבר הגדול של קולות העולים התרחש לטובת הליכוד בראשות אריאל שרון, אשר זכתה לתמיכה של 30% מקולות העולים (בין 5 ל-7 מנדטים) (Khanin, 2003). דפוס ההצבעה למפלגות הימין משקף נאמנה את העמדות הניציות של העולים. כך, מסקר דעת קהל שנערך בשנת 2002 עולה, כי רק 6% מהעולים תומכים בויתורים ברמת הגולן תמורת הסכם שלום עם סוריה, ו-12% בלבד תומכים בהסכמי אוסלו (מותגים, 2002).

לסיכום, מתוך הספרות עולה, כי המודל המתאים ביותר לאסטרטגיית הקליטה של יוצאי חבר העמים בישראל הנו מודל השילוב, או כפי שניסחו זאת בן-רפאל, אולשטיין וגייסט (2001): "הם [העולים] מגלים פתיחות לזהות החדשה אך אינם חושבים שהיא כרוכה בהכרח בויתור על הזהות הקודמת. הם מעריכים את הסמלים של סביבתם החדשה ואת תרבותה, אך מבלי להוריד מערך המשאבים התרבותיים של עצמם. הם מבקשים השתלבות בסביבה החדשה, אך, יחד עם זאת, מעוניינים לשמור על קשרים מיוחדים עם אנשים ממוצאם הם; הם מוכנים לקיים אינטראקציה עם ותיקים, אך מרגישים באמת טוב בעיקר עם הדומים להם" (שם: 86). למסקנה דומה הגיעו גם לשם וליסק (2001), לפיהם מודל הקליטה של עולי חבר העמים נע בין התבדלות לשילוב, ואילו מודל הטמיעה, המחייב ויתור על תרבות המוצא יחד עם אימוץ התרבות הקולטת, נראה כבלתי שכיח.

מתודולוגיה

המחקר הנוכחי מתבסס על מדגם ראיונות חצי-מובנים, הכולל 30 מרואיינים ומרואיינות, אשר היגרו מחבר העמים בין השנים 1995-2000. בחירת משך שהות זה מסתמכת על מספר שיקולים מתודולוגיים. ראשית, מכיוון שהראיונות דרשו מהמרואיינים שיחזור פרטני של כל תקופת ההשתלבות, שהותם במדינה הקולטת אינה אמורה להיות ממושכת מדי, על-מנת לצמצם ככל האפשר את אי-הדיוק בדיווח אודות האירועים המשמעותיים. שנית, תקופה זו אמורה להיות ארוכה מספיק על-מנת לאפשר השוואה בין מהגרים "ותיקים" שהתערו דיים במדינה הקולטת לבין מהגרים "חדשים".

דגימת המרואיינים נעשתה בשיטת הדגימה הלא הסתברותית, הידועה בשם "כדור שלג" (Deacon et al, 1998). תחילתו של תהליך הדגימה הייתה במספר אינפורמנטים השייכים לאוכלוסייה הנחקרת, עימם היו לי יחסי ידידות אישיים. אינפורמנטים אלה סיפקו רשימה התחלתית של קרוביהם ומכריהם, אשר עונים על דרישות המחקר. כמו כן, בסוף הראיון התבקש כל מרואיין להמליץ על בני משפחתו ומכריו שמאפייניהם הסוציו-דמוגרפיים עשויים להתאים לצרכי המחקר. כך התאפשר להרכיב מדגם מאוזן מבחינת ותק, מיגדר, גיל ומקום מגורים. המדגם כלל 16 נשים ו-14 גברים, בעת הראיון מחציתם שהו בישראל פחות משנתיים ומחציתם שהו בישראל בין 5 ל-7 שנים; בין הגילאים 24-80; מתוכם 63% היו בעלי השכלה גבוהה, ו-73% עסקו בחבר העמים במקצועות הצווארון הלבן. מאידך, המדגם היה הומוגני באשר למוצא ולשיוך האתני של המרואיינים, והוא כלל מרואיינים שמוצאם בחלקים האירופאים של ברית המועצות לשעבר השייכים ללאום היהודי¹.

הראיונות נערכו בשנת 2001 והתנהלו במתכונת ראיון חצי מובנה, קרי, ראיון המבוסס על תוכנית נושאים מגובשת, אולם תוך גמישות מירבית בסדר הצגת השאלות, בהתאם לאינטרקציה שמתפתחת בין המרואיין לבין המראיין (Berger, 2000). במהלך הראיון השיבו המרואיינים לסדרת שאלות פתוחות אודות צריכת אמצעי התקשורת והשינויים שחלו בה במשך שהותם בישראל, תוך התמקדות מיוחדת בתפקידו של כל אחד מאמצעי התקשורת בתהליך ההשתלבות החברתית

1. כלומר, המדגם לא כלל יוצאי הרפובליקות האסיאתיות, כגון עולי גרוזיה ובוכרה, וכן עולים לא יהודים.

והתרבותית של המרואיינים ושימור זהותם המקורית. הראיונות תומללו באופן מדויק ונותחו בשיטת הארגון התימתי (thematic organization), תוך זיהוין של תימות מרכזיות וקטגוריות הניתוח הנובעות מהנתונים (Berger, 2000; Lindlof, 1995). חלק מהקטגוריות היו מקבילות לשאלות שנשאלו במהלך הראיון, ואילו אחרות התהוו במהלך קריאת תמלולי הראיונות.

אחת השאלות הכרוכות בניתוח ממצאים איכותניים היא הדיוק הכמותי בהצגת הנתונים, כלומר, האם להציג את מספר המרואיינים שהתימה הנדונה רלבנטית לגביהם, או שמא להסתפק במונחים יחסיים, כגון "רוב" ו"מיעוט". אסטרטגיית הצגת הממצאים שנבחרה במחקר זה היא השילוב בין שתי השיטות. דפוסי צריכת התקשורת יתוארו באופן מדויק, תוך ציון מספר המרואיינים או שיעורם באחוזים אשר צורכים מדיום זה או אחר. לעומת זאת, תיאור תימות אחרות יעשה במונחים יותר כלליים שיאפשרו להתרשם באשר לשכיחות התופעה, אך ללא ציון מדויק של מספר המרואיינים השותפים לאותה דעה או חוויה.

כל המרואיינים יוצגו בשם בדוי – שם פרטי בלבד. בבחירת השמות הבדויים נעשה ניסיון לבטא את רוח השם המקורי: שם בעל שורשים יהודיים יוחלף לשם בעל מאפיינים דומים, ואילו שם "רוסי" יוחלף לשם רוסי אחר. בנוסף לשמו הפרטי של הדובר יצוינו גיל ומשך שהותו בישראל בהתאם לחלוקה לשתי קטגוריות: מרואיינים "חדשים" השוהים בישראל פחות משנתיים ומרואיינים "ותיקים" השוהים בישראל מעל לחמש שנים.

הציטוטים של המרואיינים עברו עריכה קלה בלבד במטרה ליצור טקסט קריא יותר. העריכה מוצגת באמצעות הסימן [...] שמשמעו הוצאת משפטים הפחות רלבנטיים להדגמת הסוגיה הנדונה, וזאת בשונה מהסימון שלוש נקודות ללא סוגריים ... המסמל השתהות המרואיין. יחד עם זאת, בחרתי שלא לערוך לשון מדוברת ולא תקנית, האופיינית לסוג זה של ראיון המתרחש באווירה של פתיחות וגילוי לב. כמו כן, נעשה מאמץ רב לתרגם בצורה קרובה ביותר ביטויי סלנג ומטבעות לשון מרוסית לעברית על-מנת לשמר את רוח הדברים. מכאן שהציטוטים שיובאו בחיבור זה משמרים את סגנונו של הדובר, וזאת על-מנת להצביע על זהותו החברתית והתרבותית. הנני סבורה, כי שימור מדויק של ציטוטי המרואיינים יעשיר את חווית הקריאה ויאפשר התרשמות מלאה יותר אודות התופעה הנחקרת.

ממצאים

שאלה מס' 1: עולים מחבר העמים כצרכני תקשורת

במסגרת שאלת המחקר הראשונה ברצוני להתחקות אחר דפוסי צריכת התקשורת בעברית וברוסית בקרב המרואיינים במדגם. מטרתה של סקירה זו היא להציג תמונת מצב של צריכת התקשורת בשתי השפות, תוך התמקדות נפרדת בכל אחד מאמצעי התקשורת ברוסית ובעברית, והצגתם לפי מידה יורדת של הפופולריות בקרב המרואיינים במדגם.

צפייה בטלוויזיה בשפה הרוסית²

ערוצי הטלוויזיה בשפה הרוסית (אם באמצעות הכבלים ואם באמצעות הלוויין) הם המדיום הנצרך ביותר במדגם, כאשר רובם המוחלט של המרואיינים (כ-90%) צופים באופן קבוע בערוצי הטלוויזיה הרוסית. רוב המרואיינים, הן הותיקים והן החדשים, התחברו לערוצים הרוסיים כבר בחודשים הראשונים לבואם ארצה והם ממשיכים לצפות בהם גם אחרי חמש ויותר שנים בישראל. בנוסף, מתוך הממצאים עולה, כי במרבית משפחות המרואיינים ישנו מקלט טלוויזיה אחד בלבד, דבר שמאלץ את בני המשפחה להגיע לפשרות יום-יומיות באשר להעדפות הצפייה. אי לכך, המרואיינים שיודעים עברית טוב יחסית וחפצים לצפות יותר בטלוויזיה בעברית סיפרו, כי הם נוהגים לוותר לבני משפחתם שיודעים עברית פחות טוב, וצופים יחד עמם בטלוויזיה בשפה הרוסית המובנת לכולם. יש להדגיש, כי היותור תמיד התרחש מצידו של הפרט שידע עברית טוב יותר מבני משפחתו, ועל אף שהוא או היא היו רוצים לצפות בתוכניות מסוימות בשפה העברית, הם היו נכנעים מראש לבני משפחתם בטענה "שזה לא שווה לריב בגלל הטלוויזיה". מאידך גיסא, באף אחד מהמקרים לא נמצא דפוס הפוך בו דרשו המרואיינים מבני ביתם לעבור לצפייה בתוכניות בשפה העברית, ולו בכדי לשפר את ידיעת השפה.

קריאת עיתונים וספרים בשפה הרוסית

הרוב הגדול של המרואיינים (כ-80%) קוראים בתדירות שבועית אחד או יותר מהעיתונים בשפה הרוסית היוצאים לאור בישראל. עם זאת, אף לא אחד מבין

2. המחקר הנוכחי נערך לפני הקמתו של הערוץ הישראלי בשפה הרוסית ישראל פלוס, ולכן הממצאים מתייחסים לצפייה בערוצים הזרים בשפה הרוסית בלבד.

המרוואיינים נוהג לקרוא עיתונים יומיים בימי חול, אלא רק את מהדורות סוף השבוע או מגזינים שבועיים. כל המרוואיינים החלו לקרוא את אחד העיתונים מיד בהגיעם ארצה, והם ממשיכים לקרוא עיתונים ברוסית גם לאחר חמש שנים ויותר בישראל. בדומה לכך, כשני שלישים בין המרוואיינים, ללא הבדלי גיל או ותק, ממשיכים לקרוא ספרים ברוסית, עם העדפה ברורה כלפי ספרות קלאסית על פני ספרות קלה.

צפייה בטלוויזיה בשפה העברית

מבין אמצעי התקשורת בעברית, ערוצי הטלוויזיה הישראלית הם המדיום הנצרך ביותר, כאשר שני שלישים מבין המרוואיינים דיווחו, כי נוהגים לצפות בתדירות כלשהי בערוצים בעברית. אולם, השימוש שלהם בטלוויזיה הישראלית היה מצומצם למדי, והסתכם, בדרך-כלל, בצפייה מזדמנת במהדורות החדשות של הערוצים 1 ו-2. במקביל, כמעט אף אחד מבין המרוואיינים לא צופה בערוצי הכבלים בעברית, כדוגמת ערוצי הסרטים והסדרות. המרוואיינים ציינו, כי הם מתקשים בקריאת כתוביות בעברית, ולכן האפשרות לצפות בערוצים המדובבים לרוסית מהווה שיקול מרכזי עבור רוב המרוואיינים בהתחברות לטלוויזיה בלויין YES או לחבילת ערוצי הכבלים לדוברי הרוסית בחיבור דיגיטאלי.

האזנה לרדיו בשפה הרוסית

מתוך הממצאים עולה, כי תחנות הרדיו ברוסית נצרכות פחות בהשוואה לאמצעי תקשורת אחרים בשפה הרוסית, כאשר רק מחצית מבין המרוואיינים נוהגים להאזין בתדירות כלשהי לשידורי הרדיו ברוסית. כמו כן, רק המרוואיינים היותר מבוגרים, בני 60 ומעלה, מאופיינים בדפוס האזנה יום-יומי, בעוד שכל יתר המרוואיינים מאזינים לרדיו ברוסית באופן מזדמן בלבד. בדומה לכך, גם כאשר להעדפות האזנה לתחנות השונות נמצאה חלוקה ברורה בין המרוואיינים לפי גילם, כאשר על מאזיני התחנה הציבורית רק"ע נמנו המרוואיינים היותר מבוגרים, בני 60 ומעלה, ואילו ל-ערץ 7 הפיראטי ולתחנות רדיו אזוריות האזינו המרוואיינים היותר צעירים, שהעריכו תחנות אלה כדינמיות ועדכניות יותר בהשוואה לשידורי רק"ע, שלטעמם "כבדים" ו"דרמטיים" יתר על המידה.

גלישה באינטרנט

כחמישית מבין המרוואיינים, רובם צעירים וצעירות בגילאי 25-35, נוהגים לגלוש באינטרנט. השימושים העיקריים של מרוואיינים אלה באינטרנט הם חיפוש מידע, כגון נסיעות לחו"ל או חומרים מקצועיים; בילוי בשעות הפנאי באמצעות קריאת ספרים אלקטרוניים והורדת סרטים חדשים ברוסית; התכתבות עם חברים וקרובים בחו"ל; וגלישה לאתרי חדשות ברוסית, עברית ואנגלית. המרוואיינים ציינו עוד, כי

בשל הקושי לקרוא עברית הם מעדיפים להיכנס לאתרים ברוסית ובאנגלית על פני האתרים בעברית. כמו כן, המרואיינים הבחינו בין האתרים ברוסית שמקורם בחבר העמים לבין האתרים שמקורם בישראל, כאשר לאתרים שמקורם ברוסיה הם נכנסים, בדרך-כלל, לצרכי הבידור, ואילו לאתרים ברוסית שמקורם בישראל הם נכנסים יותר כדי להתעדכן במתרחש.

האזנה לרדיו בשפה העברית

כשליש מבין המרואיינים מאזינים בתדירות כלשהי לתחנות הרדיו בעברית. אולם, רק המרואיינים הצעירים הנמצאים בישראל חמש שנים ומעלה מאזינים לרדיו בעברית באופן קבוע לצורך קבלת מידע חדשותי, כשהתחנות המועדפות עליהם הן גלי צה"ל, רשת ב' ותחנות אזוריות, כגון רדיו ללא הפסקה. כל יתר המרואיינים, אשר מאזינים לרדיו בעברית, נוהגים להאזין לתחנות רדיו מוזיקליות, שלא מצריכות הבנה טובה של השפה העברית, עם העדפה כלפי מוזיקת ג'אז ומוזיקה קלאסית.

קריאת עיתונים וספרים בשפה העברית

מבין מכלול אמצעי התקשורת בשתי השפות, העיתונים בעברית הם המדיום הפחות נצרך על-ידי המרואיינים. רק שני מרואיינים צעירים הנמצאים בישראל למעלה מחמש שנים ולומדים כיום במוסדות להשכלה גבוהה, נוהגים לקרוא עיתון יומי כלשהו בשפה העברית. אולם, לשניהם אין העדפה כלפי עיתון מסוים, והם קוראים את מה שמזדמן להם במקום העבודה או בלימודים. בעבור כל יתר המרואיינים, ותיקים וחדשים כאחד, העיתונים בעברית נמצאים, כהגדרתם, "מחוץ לתחום", וזאת בשל חוסר יכולתם לקרוא עברית ללא ניקוד. אפילו המרואיינים היותר צעירים, בגילאי 30-40, שנמצאים בישראל למעלה מחמש שנים, מתקשים בהבנת הנקרא, וקריאת העברית מהווה עבורם מאמץ קוגניטיבי קשה. מעניין לציין, כי רוב המרואיינים גילו עניין רב במה שכתוב בעיתונים הישראליים, ואולם אף אחד מהם לא היה מוכן להשקיע את הזמן והמאמץ הדרושים על-מנת להתגבר על קשיי השפה. בדומה לכך, אף אחד מהמרואיינים אינו קורא ספרים בעברית. הרוב המוחלט של המרואיינים, למעט שניים, טענו, כי קריאה בעברית מהווה עבורם קושי רב, ועל כן הם לא רואים את עצמם עוברים אי פעם לקריאת ספרים בעברית.

שאלה מס' 2: תפקידיה של תקשורת ההמונים בהשתלבותם של העולים

מטרת פרק זה היא להשיב על שאלת המחקר השנייה בדבר התפקידים העיקריים אותם ממלאים אמצעי התקשורת ברוסית ובעברית בתהליך השתלבותם החברתית והתרבותית של המרואיינים. בהקשר זה המרואיינים תיארו בפני את שימושי התקשורת שלהם בשתי השפות תוך שיוכם לתועלות השונות שהם מפיקים מהם. לאחר הניתוח התימתי סווגו מגוון השימושים שהועלו על-ידי המרואיינים לשלוש קטגוריות עיקריות: תקשורת כמקור למידע אקטואלי; תקשורת כסוכן חברות; ותקשורת כמקור להמשכיות תרבותית. לפיכך, פירוט הממצאים יוצג בשלושה תת-פרקים בהתאם לתפקידים אלה.

תקשורת כמקור למידע אקטואלי

בראש ובראשונה עולה מן הממצאים, כי הצורך בעדכון במתרחש בישראל היה הצורך התקשורתי הדחוף ביותר של המרואיינים, וזאת בשל המשבר הביטחוני שהחל עם פרוץ אינתיפאדת אל-אקצה. באופן מפתיע דווקא ערוצי הטלוויזיה מחבר העמים משמשים כאחד המקורות המרכזיים למידע אקטואלי על ישראל. לטענת המרואיינים, כל האירועים הביטחוניים החשובים, ופיגועי טרור בראשם, זוכים לסיקור נרחב במהדורות החדשות של הערוצים הרוסיים, כאשר מקור מידע זה נחוץ במיוחד עבור המרואיינים המתקשים בהבנת העברית, כגון מישה ויוסף שצוטטו להלן.

יוסף, 61, "חדש":

בגלל שאנחנו לא יודעים עברית, הדרך היחידה לקבל מידע אקטואלי על ישראל זה דרך הטלוויזיה הרוסית. רדיו רק"ע אנחנו לא מצליחים לקלוט פה. אז מהבחינה הזאת יש לנו רעב אינפורמטיבי. בחדשות בעברית מדברים מהר מאד ובשפה גבוהה ואנחנו לא מבינים כלום. אז כשקורה משהו, אנחנו מדליקים ערוץ רוסי ומחכים שיספרו על ישראל. בדרך-כלל כשקורה פיגוע, מדווחים על זה מהר מאד.

מישה, 55, "ותיק":

אני צופה בחדשות בעברית רק לעתים רחוקות. לצערי חסר לי ידע בעברית. זה מאד מעניין אותי לשמוע פרשנויות או פולמיקה של פוליטיקאים ישראלים בשאלות שמעניינות אותי, אבל אני לא יכול לעקוב אחרי הויכוח. אז אני צופה בחדשות של כל הערוצים הרוסיים, כדי שאפשר יהיה להשוות.

מאידך גיסא, על אף תלותם הרבה בחדשות הטלוויזיה שמקורן בחבר העמים, המרואיינים אינם סומכים על אמינות המידע שנמסר בהן. לטענתם, הערוצים הזרים

בשפה הרוסית נוטים לעוות את המידע על ישראל בהתאם למדיניות הפרו-ערבית של רוסיה. על כן, המרואיינים נוטים להצליב ולאמת את המידע באמצעות צפייה במהדורות החדשות של כל הערוצים הרוסיים.

איגור, 43, "ותיק":

אני צופה בחדשות בכל הערוצים הרוסיים, אחד אחרי השני. אני מבזבז על זה שעתיים-שלוש. אני גם מכיר את כל הנפשות הפועלות. אני יכול להבחין למי אפשר להאמין ומי משקר במצח נחושה. ותמיד יש אי התאמות בין הערוצים, תמיד מישהו מעוות.

סוניה, 35, "ותיקה":

אני לא צופה בחדשות ברוסית כל יום. בדרך-כלל אני מעבירה לחדשות מרוסיה אחרי פיגוע כדי לראות איך ברוסיה מציגים את זה. כי תמיד יש כל מיני אי-התאמות וזה מעניין אותי לראות עד כמה הרוסים מעוותים.

מישה, 55, "ותיק":

מעניין אותי הכל: מה חושבים על ישראל, מה חושבים עלינו [עולים מרוסיה – נ.א.], מה חושבים על ישראלים. כל ההיבטים הפוליטיים מעניינים אותי. בשביל זה אני רואה חדשות מרוסיה כל יום. זה גם מעניין אותי מההיבט הזה, איך הם מציגים את האירועים פה. מעניין אותי איך הם משקפים את מה שקורה פה, האם באופן בלתי מוטה, או שהם מושפעים.

ליליה, 45, "ותיקה":

אני צופה בחדשות מרוסיה רק בגלל שזה משפיע על ישראל. פוליטיקה שלהם מעניינת אותי רק בגלל שיש לכך השלכות על ישראל. אם לא היינו קשורים בזה ורוסיה לא הייתה משחקת תפקיד בהקשר הישראלי, אני בכלל הייתי סוגרת אותה מבחינתי. היא הייתה מפסיקה להתקיים עבורי.

בנוסף, עולה מהראיונות, כי מעבר להיותם של הערוצים הרוסיים מקור למידע חדשותי על ישראל, נועד להם ערך מוסף שלא ניתן למצוא לו תחליף במקורות מידע אחרים. מסתבר, כי אופן הסיקור של יהודים בכלל ושל ישראל בפרט בכלי התקשורת הרוסיים היה לסוגיה חשובה עבור מרואיינים רבים, ולכן הם המשיכו לעקוב אחר מהדורות החדשות מחבר העמים, ולו כדי להיווכח שוב ושוב בנטיות האנטישמיות, לטענתם, של הפוליטיקאים וכלי התקשורת הרוסיים. לגבי מרואיינים אלה חשוב עוד לציין, כי הם היו בעלי זהות יהודית מגובשת עוד ברוסיה ונהגו לעקוב מקרוב אחר אופן הייצוג של יהודים וישראל בכלי התקשורת בברית המועצות. לפיכך, העניין שלהם במעקב אחר התקשורת הרוסית לא פחת ואולי אף התחדד בישראל, כאשר סיקור של כל פיגוע נוסף סיפק למרואיינים אלה עילה חדשה להאשים את התקשורת הרוסית בנטיותיה האנטישמיות, וכך באופן עקיף

לחזק אותם שוב בהחלטתם לעזוב את חבר העמים.

יתרה מזאת, מרואיינים אלה הדגישו, כי הם לא חשים זיקה רגשית כלפי מולדתם הישנה ומרגישים הזדהות מלאה עם ישראל. על כן, הם עקבו אחר הדיווחים החדשותיים מחבר העמים רק בהקשר לאירועים הרלבנטיים לישראל וליהודים, וחלקם (בדומה לליליה שצוינה לעיל) אף ראו במולדתם לשעבר אויב מסוכן שיש לעקוב אחר מעשיו באמצעות הצפייה במהדורות החדשות המשודרות ממוסקבה.

בניגוד לחוסר האמון כלפי מהדורות החדשות שמקורן בחבר העמים, כל המרואיינים רואים בחדשות בעברית מקור מועדף למידע מעודכן אודות המתרחש בישראל, כאשר הערוצים הישראליים נתפסים על-ידם כאמינים ואובייקטיביים יותר בהשוואה לערוצים הרוסיים. עם זאת, בקרב רוב המרואיינים, ותיקים וחדשים כאחד, הצורך הממשי בצפייה בחדשות בעברית נוצר רק לאחרונה, לאחר פרוץ האינתיפאדה. מרואיינים רבים העידו על עצמם, כי בעבר לא צפו כלל בטלוויזיה בעברית, ואולם עם תחילת האינתיפאדה הם עברו בהדרגה לצפייה בערוצים הישראליים הנחשבים בעיניהם ליותר אמינים ועדכניים.

ויטלי, 27, "חדש":

אנחנו מחוברים ל – YES, ורוב הצפייה שלנו זה בערוצים הרוסיים או בערוצי סרטים עם תרגום לרוסית. אבל כשיש פיגועים, אז מיד מדליקים את הערוצים הישראליים. במיוחד בשנה האחרונה, כשקורה פיגוע, רואים חדשות בעברית. להבין חדשות בעברית זה כבר קל יחסית, ולא צריך לחכות עד שזה יגיע לרוסיה והם ידווחו על כך [...] ברור שעל החדשות בארץ אפשר גם לסמוך הרבה יותר, כי הם לא מסלפים את העובדות כמו שנהוג ברוסיה.

איגור, 43, "ותיק":

אני התחלתי לצפות בטלוויזיה בעברית רק לפני שנה, כשהתחילה האינתיפאדה. עד אז, חוץ מערוצי ספורט לא צפיתי בשום ערוץ שאינו רוסי. אבל עכשיו אני צופה בחדשות בעברית. במיוחד כשקורה משהו, כשיש פיגוע [...] זה לא בא במקום החדשות מרוסיה, כי יותר קל לי להבין רוסית וכך זה יישאר, אבל פה [בחדשות בעברית – נ.א.] אני מקבל יותר אמינות וגם יותר אופרטיביות.

אדה, 41, "ותיקה":

אצלנו זה ממש הפך להרגל לצפות בחדשות באחד הערוצים הישראליים אחרי פיגוע. במיוחד זכור לי הפיגוע בדולפינריום. אז היינו בזזה שוק שיומיים לא יכולנו לזוז מהטלוויזיה, ראינו את המראות המחרידים שוב ושוב, ולא יכולנו לעשות שום דבר אחר במקום. מרוב הלם אתה מרגיש משותק, והטלוויזיה בכל זאת סיפקה סוג של נחמה... כי הטלוויזיה נתנה לנו להרגיש שאנחנו לא

לבד, ולא רק אנחנו מרגישים ככה אלא כל תושבי ישראל. ופתאום ראינו כמה ישראלים לוקחים קשה את הטרגדיה של משפחות העולים, שכולם שותפים לאותה צרה, שכולם אכפת.

בציטוט של אדה הובא כדוגמא אחד הפיגועים המשמעותיים ביותר שייזכרו עוד שנים רבות בזיכרון הישראלי הקולקטיבי: פיגוע בדיסקוטק "הרוסי", שמוכר תחת השם "הפיגוע בדולפינריום", בו נהרגו 21 נערים ונערות, רובם מהגרים מחבר העמים. בדומה לאדה, גם מרואיינים אחרים ציינו, כי במשך ימים הם לא עזבו את המרקע ועקבו אחר סיקור הפיגוע בערוצים הישראליים. עוד עולה מהציטוט של אדה, כי מעבר לעובדות הקשורות לפיגוע עצמו, היה חשוב למרואיינים לראות כיצד מוצג "הפיגוע הרוסי" על-ידי התקשורת הישראלית, וכאשר הם נכחו לדעת, כי החברה הישראלית מבטאת סולידאריות והזדהות מלאה עם קורבנות הפיגוע, זה תרם לחיזוק תחושת הקרבה שלהם כלפי תושבי המקום הותיקים.

ואולם, חשוב להדגיש, כי על אף האמון הרב שרוחשים המרואיינים כלפי הערוצים הישראליים, רובם (ובמיוחד אלה השוהים בישראל פחות משנתיים ובני 45 ומעלה) מתקשים בהבנת העברית ועל כן נעזרים בעיתונים בשפה הרוסית היוצאים לאור בישראל על מנת להשלים, להבהיר ולפרש את המידע המתקבל ממהדורות החדשות בשפה העברית.

אדוארד, 52, "חדש":

בסך הכל אני מרגיש מעודכן. משהו אני תופס מתוך החדשות של הטלוויזיה הישראלית ואחר-כך את ההבהרות אני מקבל מהעיתונים ברוסית. בטלוויזיה יש כמובן גם תוכניות אקטואליה עם השתתפות של פוליטולוגים, אבל זה קשה לי להבין בגלל השפה. טלוויזיה מבחינתי זה מקור הכי אופרטיבי, כי אם קורה משהו אז תוך שעה כבר יש דיווח. אבל את הפרשנות אני מקבל מהעיתון, כי זה הכי קל לי בגלל השפה וגם מאד מפורט.

לריסה, 51, "חדשה":

גם אם אני צופה בחדשות בעברית כל יום, אני לא מבינה הכל. אני מבינה משמעות כללית, אבל לא לעומק, לא את הפרטים. ועיתון אני יכולה לקרוא ברוסית. לקרוא את טורי הפרשנות, לקרוא את הפובליציסטיקה [...] כדי שעולים יידעו מה קורה, אנחנו זקוקים לעיתונים ברוסית. במיוחד אנשים בגיל שלנו.

תפקיד דומה נועד גם לתחנות הרדיו בשפה הרוסית. כך, גם המרואיינים שלא נמנים על המאזינים הקבועים של הרדיו ברוסית, בדרך-כלל המרואיינים בגילאים 30-50, טענו, כי הם נוהגים להאזין לחדשות ברוסית בזמן האירועים הדרמטיים, כגון פיגועים, כמקור שמשלים ומבהיר את המידע הנמסר בכלי התקשורת בעברית.

מישה, 55, "ותיק":

בדרך-כלל אני לא מאזין לרדיו רק"ע. אף פעם לא אהבתי את התחנה הזאת. אבל כשקורה במדינה משהו נורא, כמו פיגוע, אז אני יושב ומקשיב רק ל-רק"ע, כי חדשות בעברית הרבה יותר קשה לי להבין. למשל, כשהיה הפיגוע בדולפינריום או הטלוויזיה אצלנו הייתה מכוונת לערוצים ישראלים וברדיו שמענו את רק"ע.

אולג, 33, "ותיק":

אני לא נוהג להאזין לרדיו, כי אין לי זמן. אבל כשקורה משהו, איזה אירוע של ממש, אני מנסה קודם כל לקבל מידע ממקור ברוסית כדי להבין את הכל. ואחר כך, כשאני עוקב אחרי זה בטלוויזיה, זה כבר יותר קל להבין, כי קיבלתי מידע ברוסית. כלומר, אם קורה פיגוע, אני מדליק טלוויזיה ישראלית כדי לראות מה קרה, ומדליק רדיו ברוסית כדי לקבל את כל המידע באופן מדויק.

מתוך שני הציטוטים עולה, כי לאור ידיעה חלקית של השפה העברית גם הותיקים שבין המרואיינים היו זקוקים לרדיו ברוסית על מנת לקבל פרטים אודות אירועי האקטואליה, מידע שהיה מסייע להם לאחר מכן בצפייה במהדורות החדשות בערוצים הישראליים. יתרה מזאת, בזמן אירועים ביטחוניים קשים במיוחד, כגון הפיגוע בדולפינריום, המרואיינים נהגו להאזין באופן סימולטאני לרדיו בשפה הרוסית ולצפות בערוצי הטלוויזיה בשפה העברית, וזאת לצורך הבנה עמוקה ומלאה יותר של המתרחש.

עוד עולה מהראיונות, כי תפקידם של אמצעי התקשורת בשפה הרוסית שמקורם בישראל כמקור למידע אקטואלי ולפרשנות פוליטית התחדד באופן משמעותי מאז פרוץ אינתיפאדת אל-אקצה. דפוס זה היה מעניין במיוחד בקרב המרואיינות, כגון ליליה שצוטטה להלן, אשר לא התעניינו בפוליטיקה בעבר, לא בחייהן "הקודמים" ברוסיה ולא בשנותיהן הראשונות בישראל, ואילו לאחר פרוץ האינתיפאדה הן החלו לעקוב מקרוב אחר סדר היום הביטחוני והפוליטי.

ליליה, 45, "ותיקה":

היום אני קוראת עיתונים יותר וגם יותר מתמקדת במדורי האקטואליה מאשר נהגתי ברוסיה. כי אנו חיים בזמן לא שקט. אם היינו חיים במדינה כמו קנדה, אולי בקושי הייתי רואה חדשות פעם בשבוע ואולי בעיתון הייתי קוראת רק את מדור ההומור. אבל מכיוון שאנו חיים על הר הגעש, אז צריך להתעניין. ברוסיה בכלל לא התעניינתי בפוליטיקה, וגם פה קצת קשה לי עם זה, אבל פשוט אי אפשר אחרת, רוצה או לא רוצה, אני קוראת את כל מדורי האקטואליה.

בדומה לכך, המרואיינים אשר בשנים הראשונות להגעתם המשיכו לעקוב מקרוב אחר אירועי האקטואליה בחבר העמים והתעניינו פחות במתרחש בישראל, מאז תחילת האינתיפאדה נאלצו לטבול במים הסוערים של המציאות הישראלית

ועברו בהדרגה לצריכת כלי התקשורת המסקרים בהרחבה את חברתם החדשה. כפי שניתן לראות בציטוט של מרינה, שינוי זה בא לידי ביטוי, בין היתר, בנטישת הדייג'סטים של העיתונים היוצאים לאור בחבר העמים ומעבר לעיתונים המכוונים לריאליה ישראלית.

מרינה, 31, "ותיקה":

בשנים הראשונות היינו קונים *Meridian* [דייג'סט של העיתונים היוצאים לאור בחבר העמים – נ.א.]. רוב החומר שם היה על רוסיה, על ישראל היה מעט מאד, שני עמודים אולי. אפילו לאירועים מאד חשובים כמו פיגועים הם לא הקדישו מקום בכלל, שלוש שורות וזהו. אז בשנה האחרונה הפסקנו לקנות אותו בכלל ועברנו רק לקריאה של *Russki Izrailtjanin*. שם זה בדיוק ההפך, יש שני עמודים על רוסיה וכל היתר על ישראל.

שינוי דומה התרחש גם בהעדפות ההאזנה של המאזינים לתחנות הרדיו בשפה הרוסית, כאשר הצורך במידע אקטואלי הפך להרבה יותר דחוף במהלך שנת 2001. כך, מרואיינים רבים (בדומה לפליקס שצוטט להלן) העידו על עצמם, כי מאז פרוץ האינתיפאדה הם החלו להאזין בתדירות גבוהה יותר לשידורי החדשות של רדיו רק"ע על חשבון תחנות אחרות שנצרכו יותר לצרכי רגיעה ובידור.

פליקס, 65, "ותיק":

אני מאזין ל-רק"ע מאז שעלינו לארץ. אבל בעבר לא שמעתי חדשות כל יום, אולי כמה פעמים בשבוע. עכשיו אני מאזין לחדשות כמעט כל שעה, כי הכל בוער מתחת לרגליים. מה שהכי מעניין אותי זה מה יהיה אתנו מחר, מה יהיה עם ישראל. גם סקירה כלכלית אני אוהב לשמוע, כי מצב כלכלי גם הוא מאד לא יציב. פעם, כשהמצב היה רגוע יותר, הייתי מאזין המון ל-קול המוזיקה. אבל עכשיו קודם כל אני שומע תוכניות חדשות ואקטואליה, מה שיכול לסכן את החיים שלנו, ואם אין שום דבר חשוב, רק אז אני מעביר ל-קול המוזיקה.

באשר לשאלה האם אמצעי התקשורת בשפה הרוסית מהווים עבור המרואיינים מקור למידע אודות המתרחש בחבר העמים, כשני שלישים מבין המרואיינים (ובמיוחד הותיקים שביניהם) טענו, כי עניינם במולדת הישנה פחות לאחר כשנה-שנתיים מאז עזיבתם, וכיום הם כמעט ולא מגלים עניין באירועי האקטואליה בחבר העמים למעט אותם האירועים שעשויים לגעת ישירות בקרוביהם וחבריהם שנתרו שם. יתרה מזאת, המרואיינים היותר צעירים בני 25-40 השוהים בישראל מעל לחמש שנים אף הצהירו, כי אינם חשים כל זיקה או געגוע כלפי רוסיה, ועל כן לא צופים כלל במהדורות החדשות מחבר העמים.

אנה, 40, "ותיקה":

כיום אני בכלל לא רואה חדשות מרוסיה. השינוי הזה קרה בערך אחרי שנתיים בישראל, אז הרגשתי שהתרחקתי ממה שקורה ברוסיה. בהתחלה מתוך הרגל הייתי עוקבת. כיום אני כל-כך רחוקה מזה, שאני כבר לא מבינה את מה שקורה שם. אני לא מכירה שמות, אני לא מבינה סיטואציה פוליטית, זה משעמם. וחדשות איך שאנשים קופאים למוות בסיביר, זה פשוט מאד עצוב, בשביל מה לראות חדשות כאלה?

מאידך, רק מיעוט מבין המרואיינים, רובם גברים בגילאי 45 ומעלה השוהים בישראל פחות משנתיים, ציינו, כי ענינם במתרחש בחבר העמים לא פחת לאחר ההגירה והם ממשיכים לחוש קשר פסיכולוגי עמוק עם המולדת הישנה. עבור מרואיינים אלה מהדורות החדשות של הערוצים הרוסיים היו יעילות במיוחד לטיפוח הקשר היום-יומי אל מדינת המקור והם הקפידו לצפות כמעט כל יום באחת ממהדורות החדשות בערוצים אלה וכן במגוון תוכניות אקטואליה ופרשנות פוליטית.

אדוארד, 52, "חדש":

רוסיה זוהי מולדת, יש קשר שלא התנתק. אני עדיין מרגיש הזדהות. נכון שמה שקורה בישראל זה יותר קרוב, אבל יש הרבה אצבעות וכל אחת כואבת. מה שקורה שם זה גם כואב. אם להשוות בין רוסיה לבין אירועים באותו סדר גודל במקומות אחרים בעולם, אז ברוסיה זה יותר כואב, זה מפעיל יותר אמוציות.

איגור, 43, "ותיק":

בשבילי מאד חשוב לדעת מה קורה ברוסיה. אני אף פעם לא שרפתי גשרים למרות שהגענו לפה למגורי קבע [...] אני רואה חדשות מרוסיה כל יום, ואפילו כמה פעמים ביום. במיוחד כשיש אירועים חשובים, כמו טביעה של הצוללת, למשל. זה מעניין אותי בגלל שזה מולדת שלי, זה אפילו לא מולדת לשעבר, זה מולדת כי אני נולדתי שם.

עם זאת, חשוב לציין, כי גם בקבוצת מרואיינים זו חלו שינויים מהותיים מאז פרוץ האינתיפאדה. כך, מרואיינים אלה הדגישו, כי בשנים הראשונות להגיעם לישראל הם לא גילו כל עניין בפוליטיקה הישראלית הפנימית ולא מצאו את דרכם במבנך הפוליטי החדש. ואולם, הפיגועים ההמוניים שבאו עם התפרצות האינתיפאדה, יחד עם הקצנת הדיון הציבורי בנושאים פוליטיים וביטחוניים, חייבו אותם לגלות עניין בסדר היום הפוליטי של חברתם החדשה. יתר על כן, המשבר הביטחוני אילץ אותם לצמצם את פערי הידע באשר לסוגיות הפוליטיות המרכזיות, כך שכיום לצד עניינם במהלכים הפוליטיים של החברים ב-Duma הם עוקבים מקרוב גם אחרי הדיונים בכנסת ישראל.

תקשורת כסוכן חברות

רכישת שפת המקום נחשבת לאחד המרכיבים המרכזיים בזהותם החדשה של מהגרים, אשר נבנית תוך כדי האינטראקציה בינם לבין החברה הקולטת. אי לכך, אחת השאלות שהופנו למרואיינים הייתה האם וכיצד הם משתמשים בתקשורת ההמונים על מנת ללמוד את שפת המקום. בתשובה לכך המרואיינים טענו, כי לימודים באולפן שנמשכים חצי שנה אינם מספיקים בכדי ללמוד את השפה ולכן אמצעי התקשורת בעברית משמשים עבורם מקור משלים להעשרת אוצר המילים והיכרות עם ביטויי הסלנג. זאת ועוד, מבין מגוון אמצעי התקשורת ופורמטים תקשורתיים שונים, תוכניות ילדים ואופרות סבון ישראליות בטלוויזיה ושידורי הרדיו, ללא הבחנה בין התוכניות, נחשבו בעיני המרואיינים לכלי יעיל ונוח ללימוד השפה.

סבטה, 25, "חדשה":

כשאני בבית, אני משתדלת שהרדיו כל הזמן יהיה דלוק. אני רוצה שיהיה לי רקע בעברית. אפילו אם אני לא מקשיבה, בכל זאת חשוב לי להאזין, כדי שזה ישפיע בתת-מודע. יש לי גם רדיו עם אוזניות שאני לוקחת איתי לנסיעות באוטובוס. אני חושבת שזה עוזר. אני גם אוהבת שירים פופולריים בעברית. אני אוהבת כשחוזרים על אותה מילה ואני מבינה אותה. אני גם קונה את העיתון שער למתחיל מאז שבאתי לישראל. עיתונים רגילים בעברית אני לא קונה, רק אם בעלי מביא מתחנת דלק. אז אני קוראת קצת, ככה, דרך אגב. אני מתרגלת את זה, קוראת מודעות מכירה, היכרויות, סתם כדי ללמוד מילים חדשות. טקסטים שלמים קשה לי לקרוא.

יוסף, 61, "חדש":

בדרך-כלל אני מדליק רדיו בעברית כדי שיהיה סביבי רקע לשוני. כשאני עושה משהו בבית, שוטף כלים לדוגמא, אז אני מדליק אותו סתם ככה, לא משנה מה, העיקר לשמוע את השפה. ככה בסופו של דבר אפשר לספוג משהו. זה עוזר, אני הרבה פעמים מרגיש מתי אני בונה משפט לא נכון, אני פשוט מרגיש. כנראה שזה בין היתר בזכות הרדיו.

אדה, 41, "ותיקה":

אני לא צופה בסרטים וסדרות עם תרגום לעברית. כשאני צריכה לקרוא תרגום, זה מאד מעצבן אותי, אני לא מסוגלת. כשהתחילו לשדר את הסדרה לגעת באושר זה היה מאד טוב בשבילי שזו הייתה סדרה בעברית. זה מצא חן בעיני, אהבתי את הסדרה. אם הטלנובלות שמשודרות בערוצים הרוסיים היו משודרות בישראל עם דיבוב לעברית במקום כתוביות, הייתי צופה בשמחה. אחרת זה מאד מפריע. אני מספיקה לקרוא אולי חצי משפט וככה אי אפשר ליהנות מהצפייה. [...] כשצפיתי ב-לגעת באושר, למדתי המון ביטויים חדשים, כמו שישראלים

מדברים בחיי היום יום, זה ממש עזר לי, אבל עכשיו כשהסדרה נגמרה, חזרתי שוב לטלנובלות בערוצים הרוסיים.

יש לציין, כי בשלושת הציטוטים עלתה התימה של לימוד השפה ללא מאמץ, מבלי שיצטרכו המרואיינים להשקיע זמן ואנרגיה בלימוד זה. כלומר, תהליך לימוד השפה הרצוי בעיני המרואיינים היה לימוד שפה פסיבי שמתרחש, כפי שניסחה זאת סבטה, ברמת התת-מודע, מבלי שלימוד זה יגזול כוחות יקרים ויגרום לאי נוחות כלשהי. על כן, באותם המקרים בהם לימוד השפה היה בלתי אפשרי ללא השקעה נאותה, ובמיוחד בכל הקשור ללימוד השפה הכתובה, המרואיינים היו מחפשים תחליפים בשפה הרוסית ומוותרים מראש על רכישת השפה העברית.

מרינה, 31, "ותיקה":

כשנותנים לנו עיתון בתחנת דלק, אני מסתכלת, מנסה לקרוא, אבל זה גורם לי לכאב ראש. אני מבינה את מה שאני קוראת אבל אני צריכה להתאמץ. אין לי מספיק סבלנות לסיים את הקריאה. אני מבינה כמעט הכל, אבל יש מילים שאני לא מצליחה לקרוא מהפעם הראשונה, ואני צריכה לחזור על זה כמה פעמים וזה מעייף אותי. זה מאד מפריע שאין ניקוד. אם אני לא מכירה מילה, אז אני מתחילה להיזכר איזה שורש זה ומתחילה לקרוא שוב, ובסוף אני מפסיקה. עברית שפה מאד קלה, אבל היא מאד קשה לקריאה. אם את לא מכירה מילה, זה בלתי אפשרי לקרוא אותה נכון בלי ניקוד.

מישה, 55, "ותיק":

הייתי קורא בשמחה עיתונים בשתי השפות, אם הייתי שולט בעברית [...] מאד מעניין אותי לדעת על מה כותבים בעיתונים בעברית, אבל לצערי אני לא יכול לקרוא עברית. אז נכון שאני מאד מצטער, אבל אני גם לא עושה כלום כדי לשנות את המצב, פשוט שמת על זה פס.

סרגיי, 24, "ותיק":

אין לי בעיה עם העברית המדוברת, אני מבין הכל. אבל כתוביות בסרטים אני לא מספיק לקרוא. העניין הוא שמילים שאני תופס בעין, אני מכיר את רובן, אבל אני לא מספיק להשלים את הקריאה וזה נורא מרגיז, ככה אי אפשר ממש להתרכז בסרט. לכן כשהתחילו לשווק חבילות מיוחדות לדוברי הרוסית והורים שלי התחברו, מבחינתי זה היה פתרון, ככה כשאני רוצה לראות סרט בשביל ההנאה אני רואה עם הדיבוב לרוסית.

נוסף להיותה מקור משלים ללימוד שפת המקום, תקשורת הרוב משמשת למהגרים גם כסוכן חברות ראשוני, באמצעותו הם מתוודעים לאורח החיים החדש ולדפוסי ההתנהגות המקובלים. על כן, עבור חלק מבין המרואיינים סדרות מקור ותוכניות בידור ואירוח בערוצי הטלוויזיה הישראלים הפכו לאמצעי מרכזי להיכרות עם

תושבי המקום ואורח חייהם. תפקיד זה של אמצעי התקשורת היה חשוב במיוחד עבור המרואיינים השוהים בישראל פחות משנתיים והמרואיינים היותר מבוגרים, בני 60 ומעלה, שאינם נמצאים במגע שוטף עם הישראלים הותיקים.

לריסה, 51, "חדשה":

לפני שהתחברנו לכבלים, היה יוצא לנו לראות כל מיני תוכניות בידור ישראליות, כמו טברנה, למשל. זה היה נחמד, כי רציתי להכיר את התרבות הישראלית. היה מעניין אותי להסתכל על פנים של אנשים, לראות איך הם לבושים, איך הם מדברים, כי זה ראי של החברה, איך שטלוויזיה מראה את האנשים. במיוחד בהתחלה זה היה סופר-מעניין. הנה אנו רואים חברה ישראלית חיה ונושמת. זה מאד משך אותי, כי טלוויזיה בעברית מאפשרת לראות את החברה שבה אנו חיים.

בראיון עם לריסה עלה, כי בחודשים הראשונים להגעתה היא הייתה מלאה בסקרנות אודות ישראל ותרבותה ולכן נהגה להשתמש בתוכניות בידור ואירוח בערוצים הישראליים כמעין חלון ראויה המאפשר הצצה אל תוך הסביבה החדשה. עם זאת, לאחר סיפוק סקרנותה הראשונית, לריסה, כמו גם מרואיינים נוספים, הפסיקה לצפות בתוכניות בעברית ושבה לדפוסי הצפייה הרגילים שלה בשפה הרוסית, תוך אובדן עניין בתרבות הישראלית העכשווית.

בהקשר זה חשוב לציין, כי המוטיבציה החלשה יחסית של המרואיינים ללמוד את שפת המקום ולהכיר את התרבות הישראלית, תואמת את היחס הסובלני של האוכלוסייה הותיקה כלפי ביטויים תרבותיים ייחודיים של יוצאי חבר העמים. כך, ממרבית הראיונות עולה, כי המרואיינים מעולם לא חשו בציפייה מצד הסובבים אותם להימנע מהדיבור ברוסית בפרהסיה וחלקם אף טענו, כי החברה הישראלית למדה להעריך במהלך השנים את ההון התרבותי אותו הביאו עמם עולים מחבר העמים. כמו כן, גם אותם המרואיינים המעטים אשר טענו, כי דיבור ברוסית במקום עבודתם מפריע לעמיתיהם דוברי העברית (בדומה לויטלי שצוטט להלן), הביעו ביטחון רב בנכסיהם התרבותיים ולא היו מוכנים להיכנע ללחציה של הסביבה.

ויטלי, 27, "חדש":

מי יכול להגיד לי לא לדבר רוסית? בעבודה שלי, אם יש לי אפשרות לדבר עם אנשים ברוסית, אז אני מדבר ברוסית. כי פשוט יבינו אותי לא נכון אם אתחיל לדברים בעברית עם מישהו שהוא ממוצא רוסי. מה פתאום שעל העניינים האישיים שלי אדבר בעברית? זה נראה לא טבעי. אם נוה לנו לדבר ברוסית, אז למה לא? אני חשוב שישראלים השלימו עם זה מזמן [...] כמובן שזה מפריע להם פה ושם. לפעמים אני קולט כל מיני מבטים, כי אולי הם חושבים שאנחנו מדברים עליהם, אבל זה מעולם לא מנע ממני לדבר ברוסית. אני באתי מרוסיה, זוהי השפה שלי ואין לי שום בעיה עם זה.

מישה, 55, "ותיק":

זה מזמן כבר לא סוד שרוסית הפכה להיות לשפה שנייה בישראל. הרי הגיעו מיליון איש. ועוד תוסיפי לזה את ההתנשאות הרוסית שלנו, שהתרבות שלנו הכי עשירה ושנחנו מצפים מכולם לאמץ את התרבות הרוסית ואת השפה הרוסית... לאנשים שלנו נראה אפילו יותר טבעי שידברו איתם רוסית, מאשר שיצפו מהם ללמוד עברית.

נראה, אם כן, כי השילוב בין יחסה הפלורליסטי של חברת הרוב כלפי השפה והתרבות הרוסית לבין ביטחונם הגבוה של המרואיינים בנכסיהם התרבותיים צמצמו באופן משמעותי את תפקידיה של תקשורת הרוב כסוכן חברות ראשוני לסגנון החיים המקומי ולדפוסי ההתנהגות המקובלים. מאידך גיסא, אמצעי התקשורת ברוסית שמקורם בישראל התגלו דווקא כסוכן חברות מרכזי ומתמיד יותר בהשוואה לאמצעי התקשורת בעברית. תפקיד זה בולט במיוחד בקרב המרואיינים בני 50 ומעלה, ללא הבדלי ותק ביניהם, אשר סיפרו, כי הם חפצים להכיר את התרבות וההיסטוריה של עם ומדינת ישראל ולכן נוהגים לקרוא מוספי הספרות בעיתונים ברוסית ולהאזין לתוכניות היסטוריות ומוזיקליות ברדיו רק"ע, אשר מקדישים מקום נרחב לנושאים אלה ובכך מחזקים את זיקתם של המרואיינים אל שורשיהם היהודיים.

ליליה, 45, "ותיקה":

בעיתוני סוף שבוע יש תמיד מוספים ספרותיים, שם כותבים סופרים שלנו שחיים כאן וממשיכים ליצור ברוסית. אז הם כבר נווגים בנושאים מקומיים, נושאים יהודיים, אני מאד אוהבת את זה, זה חומר קריאה נהדר. אני מאד אוהבת את זה שהם מקיפים נושאים ישראלים. אבל עדיין חסר לי מידע בתחום התרבות הישראלית. העיתון עוזר קצת, אבל הייתי רוצה להכיר עוד.

בוריס, 77, "חדש":

אני נולדתי וגדלתי בפולין, לרוסיה הגעתי רק לאחר המלחמה. בפולין למדתי בבית ספר יהודי, ידעתי עברית, יידיש, הלכתי לבית"ר. אחר־כך הגענו לרוסיה ושכחתי הכל [...]. ועכשיו כשאני פה, אני מתחיל להיזכר וזה עושה לי מאד טוב [...]. ברק"ע אני אוהב לשמוע תוכניות היסטוריות, זה מאד קרוב אלי. אני גם אוהב לשמוע דברים טובים על ישראל, כמו בתוכניות של באוויץ', היא מדברת על ישראל ממש בהערצה.

שלמה, 82, "חדש":

אני מאד אוהב לשמוע תוכניות מוזיקליות ברדיו רק"ע שמוקדשות לשירי יידיש. אני פשוט נמש מזה, לפעמים זה מרגש עד דמעות. אני זוכר את אמי שרה את השירים האלה. אני לא מבין יידיש כי גדלתי כבר בתקופה שזה היה אסור, אבל זה חלק ממני ומאד חשוב לי להתחבר לזה מחדש.

מתוך הציטוטים של שלמה ובוריס עולה עוד, כי תוכניות תרבות והיסטוריה של רדיו רק"ע משמשות עבור המרואיינים המבוגרים מעין גשר בין התקופה הנוכחית לבין תקופת צעירותם בה יכלו לבטא את עצמם בחופשיות כיהודים. מכאן ששירי העם היהודים והתוכניות ההיסטוריות מסמלות עבור מרואיינים אלה את זיקתם המחודשת לתרבות היהודית עליה התחנכו ושהייתה אסורה עליהם במשך שנות קיומו של המשטר הסובייטי.

יתר על כן, בשל הרצון להכיר לעומק את העבר וההווה של ישראל, חלק מהמרואיינים אף מתחו ביקורת כלפי העיתונים ברוסית על כך שהם מתמקדים יתר על המידה באירועים ההיסטוריים של ברית המועצות לשעבר, על חשבון העיסוק בנושאים ישראלים. לטענת מרואיינים אלה, הם חשים רעב אינפורמטיבי בכל הקשור להיסטוריה של חברתם החדשה ועל כן מצפים מהעיתונים לתת במה רחבה יותר לאותם החומרים שיסייעו להם בגיבוש זהותם החדשה.

ג'ניה, 55, "חדשה":

בעיתונים ברוסית יש המון זיכרונות על המחנות של סטאלין... אני לא מבינה למה כל-כך הרבה, את מי זה מעניין עוד? כי הרי זה הכל לעוס מאה פעם וכתבו על זה המון כבר בסוף שנות ה-80. אז זה היה מעניין וקראנו ואנחנו יודעים [...]. לעומת זאת, לקרוא כתבות דיוקן על פוליטיקאים ישראלים זה מאד מעניין אותי. אני מאד רוצה להתמצא בפוליטיקה ישראלית, כמו שיכולתי להתמצא בנושאים כאלה ברוסיה [...]. הייתי רוצה לקרוא, למשל, ביוגרפיות של אנשי ציבור מרכזיים, הייתי רוצה להכיר את אותם האנשים שעיצבו את דמותה של ישראל. הייתי גם רוצה לדעת מה היה כאן לפני 100 שנה, למשל. בקיצור כל מה שקשור להיסטוריה. מאחר ואני כיום גרה כאן, אני רוצה להיות מחוברת לשורשים האלה, זה מאד חשוב בעיניי.

בנוסף לתפקיד ההיכרות עם התרבות וההיסטוריה של עם ומדינת ישראל שהיה מרכזי יותר בקרב המרואיינים בני 50 ומעלה, מתוך הראיונות עם המרואיינים הצעירים עולה, כי אחד השימושים העיקריים שהם עושים בעיתונים בשפה הרוסית הוא התמצאות בסוגיות העומדות במוקד השיח של תושבי המקום הותיקים, וזאת כדי להתאים את עצמם לדרישותיה התרבותיות של חברתם החדשה.

קטיה, 32, "ותיקה":

אני אדם אינטליגנטי וחשוב לי להתמצא בתהליכים חברתיים בחברה בה אני חיה. ב־ *Vesti* אני קוראת קודם כל את העמודים הראשונים, כל מה שקשור לאירועי האקטואליה, ואת המוסף הכלכלי [...]. לפעמים אני קוראת גם את המוסף לנשים, אבל כל מיני רכילויות לא מעניינות אותי [...]. להודות בשיחה עם ישראלים שאני לא מכירה איזה סלבריטי או לא שמעתי איזו רכילות, זה פחות מבין אותי מאשר להודות שאני לא יודעת משהו בתחום הפוליטי. אני

חושבת, שאם אני מודה שאני לא יודעת משהו מתחום הבוהמה, זה הרבה יותר נסלח מאשר בנוגע לפוליטיקה.

ויטלי, 27, "חדש":

בשנתיים שאני פה, הספקתי להתרשם שהכל פה נע סביב פוליטיקה. בעבודה רוב השיחות רק על פוליטיקה. אז בהתחלה אתה מרגיש לגמרי מטומטם, וגם כל אחד מנסה לשכנע אותך, ימניים מספרים כמה ימין טוב, שמאלנים – כמה שמאל טוב. מביאים כל מיני דוגמאות, אך היה בממשלה של זה ואיך היה בממשלה של זה. ואתה לאט-לאט מתחיל להיכנס לזה, מתחיל להתעניין, כי הרי אני לא רוצה שסתם ישכנעו אותי. אז אני קורא עיתונים ברוסית, מסיק מסקנות ומגבש עמדה.

הציטוטים של ויטלי וקטיה מבליטים את מרכזיותו של השיח הביטחוני והפוליטי בשיחות של תושבי המקום בישראל בצד המקום השולי יחסית אותו תופסות סוגיות אחרות, ביניהן חיי הזוהר של הסלבריטיז המקומיים. על כן, המרואיינים הצעירים, שנמצאים במגע קרוב יותר עם הישראלים הותיקים, רוצים להיות מעודכנים במתרחש על מנת לנהל אינטראקציה תקינה עם עמיתיהם לעבודה או חבריהם לספסל הלימודים. ניתן אף לטעון, כי בעיני מרואיינים אלה התמצאות בפוליטיקה ואקטואליה מהווה מעין מדד למידת "ישראליותם" העומד בהתאם לציפיות של הותיקים. בנוסף, יש להדגיש, כי העניין של המרואיינים בסוגיות הפוליטיות אינו נובע רק מן הצורך בחיקוי תרבותי אלא שחשוב להם לגבש עמדה אישית ולהשמיע את דעתם האוטנטית בנושאים העומדים בראש סדר היום הציבורי ולא להיות, כפי שאמר ויטלי, מושפעים מדעותיהם של אחרים.

תקשורת כמקור להמשכיות תרבותית

כל המרואיינים, ללא יוצא מהכלל, החשיבו את התרבות הרוסית כעשירה וגבוהה יותר בהשוואה לתרבות הישראלית בת זמננו, שנתפסה בעיניהם כצעירה יותר ופחות מגובשת. על כן, לכל המרואיינים, ללא הבדלי ותק, גיל או ידיעת השפה העברית, היה חשוב יותר לשמר את החלק "הרוסי" בזהותם התרבותית מאשר לאמץ את תרבות המקום, כאשר אמצעי התקשורת בשפה הרוסית, ובמיוחד ערוצי הטלוויזיה שמקורם בחבר העמים, שימשו להם כלי עיקרי בשימור הזיקה לתרבות המוצא. כלומר, שורשיהם העמוקים בתוך התרבות הרוסית-הסובייטית הפכו את הצריכה של התכנים התרבותיים בטלוויזיה הרוסית לחלק חיוני בשעות הפנאי של מרבית המרואיינים, וחלקם אף השתמשו בביטוי מוכר בשפה רוסית וקראו לתוכניות אלה "מזון לנשמה".

ג'ניה, 55, "חדשה":

אנחנו בגיל כזה שבלב אנחנו מאד מזוהים עם רוסיה. הייתי אומרת שמנטליות סובייטית היא חלק בלתי נפרד מאתנו. אנחנו פשוט "נשארנו" שם. אנחנו לא בישראל, וגם לא ברוסיה או אוקראינה, אנחנו עוד בברית המועצות של אז, אלה הקטגוריות שאיתן אנחנו חושבים. ככה עוצב הדור שלנו. לכן יש לנו נוסטלגיה לזמנים ההם, לתקופה שלאחר המלחמה. לכן אנחנו כל-כך אוהבים סרטים ישנים. אז פה אני צופה הרבה בסרטים ישנים בערוץ *Nashe Kino* [...] יצא לי פעם לראות התחלה של איזה סרט ישראלי בטלוויזיה, אבל התסריט היה כל-כך חלש, ומשחק, וזוויות צילום, הכל היה כל-כך פשוט ועלוב שלא נשארתי לראות עד הסוף... אי אפשר בכלל להשוות את זה לרמה של הסרטים שלנו. אני תמיד התעניינתי בקולנוע, בבית הספר בו עבדתי הייתי מנהלת חוג לאוהבי קולנוע, ואף פעם לא נתקלתי בשום סרט ישראלי. נדמה לי שבישראל בכלל אין קולנוע.

אנה, 40, "ותיקה":

בטלוויזיה הרוסית אני רואה סרטים שמעניינים אותי, תוכניות על שחקנים מפורסמים, או תוכניות טריוויה. בטלוויזיה הישראלית אין שום תוכנית שאני אוהבת. וזה לא בגלל השפה, אין לי שום בעיה עם הבנת העברית. תוכניות הבידור שם פשוט משעממות אותי. אני לא אומרת שאני כזו אינטלקטואלית, אבל זה לא מצחיק אותי על מה שהם צוחקים.

קטיה, 32, "ותיקה":

סרטים ישראליים אני לא אוהבת. זה לא שראיתי כל-כך הרבה, אולי שלושה-ארבעה בסך הכל, אבל מתוך מה שראיתי, לא התרשמתי, רמה מאד נמוכה, ומאז סרטים ישראליים לא מעניינים אותי [...] תוכניות הבידור גם כן, איך שכובלים בחור ובחורה אחד לשני למשך כמה ימים... אני אישית לא מוצאת בזה שום דבר מעניין. לא נראה לי שאני מפסידה משהו כשאני לא צופה בזה... זה גם לא כל-כך מפריע לי בשיחות עם הישראלים שלא ראיתי איזה סרט או שאני לא מכירה איזו תוכנית בידור. יותר חסר לי מה שקשור לתוכניות פוליטיות – את זה אולי הייתי רוצה לראות יותר.

מתוך הציטוט של ג'ניה עולה, כי עבור המרואיינים בני 50 ומעלה לצפייה בטלוויזיה הרוסית היה פן נוסטלגי בלתי מבוטל של חזרה "וירטואלית" לימיה הגדולים של רוסיה הסובייטית. לטענת מרואיינים אלה, הם עוצבו על-ידי התרבות הרוסית-הסובייטית וחשים אליה זיקה רגשית חזקה. על כן, בקרב מרואיינים אלה נמצאה העדפה ברורה כלפי סרטים רוסים ישנים ותוכניות תעודה על פעילי תרבות מפורסמים של ברית המועצות לשעבר. המרואיינים הצעירים יותר, כגון קטיה ואנה, אומנם לא חשו זיקה כלפי תכנים תקשורתיים של התקופה הסובייטית,

אך גם הם העדיפו תוכניות תרבות ובידור המשודרות בערוצים הרוסיים על פני פורמטים דומים בערוצים הישראליים, שנתפסו בעיניהם כנחותים יותר. כמו כן, רוב המרואיינים לא עשו מאמץ כלשהו על מנת להכיר טוב יותר את ההיצע התרבותי בערוצים הישראליים, כאשר בעקבות הצפייה בתוכנית אחת או שתיים שלא תאמו את טעמם התרבותי הם גיבשו דעה שלילית כלפי איכותה של הטלוויזיה הישראלית וחסמו את עצמם בפניה.

ממצא מעניין נוסף שעולה מהציטוט של קטיה הוא שלדעתה ההתמצאות בתרבות הישראלית הפופולארית, כפי שזו משתקפת בתוכניות הבידור בטלוויזיה, אינה נדרשת על מנת לנהל אינטראקציה תקינה עם התושבים המקומיים. באותו הקשר בציטוט אחר שלה סיפרה מרואיינת זו, כי היא מקפידה לקרוא מדורי חדשות ופרשנות פוליטית בעיתונים בשפה הרוסית על מנת להיות מסוגלת לנהל שיחה עם עמיתיה הישראליים. בדומה לכך, גם בציטוט הנוכחי קטיה הדגישה, כי מבין מגוון התוכניות בערוצים הישראליים היא הייתה מעדיפה לראות אך ורק את תוכניות האקטואליה, ואילו אי-התמצאותה בתכנים הבידוריים כלל לא גרמה לה למבוכה.

יתרה מזאת, מעבר להעדפה כלפי תכנים ספציפיים המשמשים לצורך ההמשכיות התרבותית, רוב המרואיינים ציינו, כי עצם האפשרות לקרוא עיתונים, להאזין לרדיו ולצפות בתוכניות הטלוויזיה בשפת אמם מיד עם הגיעם לארץ חדשה, מהווה עבורם גשר חשוב המחבר בין חייהם "הקודמים" לפני ההגירה, לבין התקופה הנוכחית. לפיכך, רוב המרואיינים הביעו סיפוק רב מן ההיצע העשיר של אמצעי התקשורת בשפה הרוסית הקיים בישראל, ואשר תורם באופן משמעותי לתחושה של נוחות ורווחה פסיכולוגית על אף השינוי הקיצוני אותו עברו המרואיינים בעקבות ההגירה.

ריטה, 51, "חדשה":

העיתונים ברוסית מאד עוזרים כאן. אם לא היו העיתונים ברוסית, אז היה מאד עצוב. אבל ככה אתה לוקח עיתון, קורא אותו, זה מכניס אותך לאווירה כאילו טבעית, כמו שהיה בבית. ברוסיה קראתי עיתונים והנה אני קוראת גם פה. כמובן שמידע מאד חשוב לי, אבל חוץ מזה, זה פשוט הרגל, הרגל במשך הרבה מאד שנים לקנות עיתון ולקרוא אותו בשעות הפנאי.

פליקס, 65, "ותיק":

אם לא הייתה כאן תקשורת ברוסית, הייתי מרגיש לגמרי מבודד, זה כמו לשבת בצינוק ללא כל קשר עם העולם. אני בגילי כבר לא אלמד עברית, זה היה אבוד מלכתחילה. אז כמובן שלרדיו ברוסית היה עבורי תפקיד מאד חשוב. כי ככה אתה לא מרגיש מנותק.

איגור, 43, "ותיק":

בשבוע הראשון כשהגענו לארץ גרנו אצל חברים וצפינו אצלם בערוצי הטלוויזיה הרוסית. גם אחרי שעברנו לדירה שכורה, מיד קנינו טלוויזיה והתחברנו לכבלים. כך שלא היה יום אחד בישראל שהיינו בלי הטלוויזיה הרוסית. מבחינה הזאת שום דבר לא השתנה. תוכניות שאהבנו לצפות ברוסיה, יכולנו לצפות גם כאן, כאילו שלא עזבנו.

אולג, 33, "ותיק":

כשהגעתי לארץ, עוד לא ידעתי איזה עיתון טוב, אז הייתי קונה במה שאתקל. כל שבוע הייתי קונה משהו אחר. אני אישית אוהב לקרוא עיתון ובשבילי זה היה מאד חשוב שיש בישראל עיתונים ברוסית. אני פשוט לא יכול בלי עיתונים, תמיד אהבתי לשבת ולקרוא עיתון. אני חייב את זה.

מתוך הציטוטים עולה בבירור, כי אמצעי התקשורת בשפה הרוסית משמשים עבור המרואיינים מעין עוגן בו יכלו להיאחז בתקופה של שינויים מהירים שהם מנת חלקם של המהגרים החדשים ואשר יוצרים המשכיות סימבולית בחייהם החזיים. יתרה מזאת, דימויים העצמי של המרואיינים כשייכים לשכבת האינטליגנציה הרוסית היה קשור קשר אמיץ בצריכה האינטנסיבית של תכנים תקשורתיים מגוונים, ועל כן יכולתם לנהל אורח חיים תקשורתי מוכר לאחר ההגירה אפשרה לרבים מהם לשמור על ההערכה העצמית הגבוהה על אף הניתוק מסגנון החיים הישן והירידה הדרמטית במעמדם המקצועי.

ואולם, על אף החשיבות הרבה שייחסו המרואיינים לאמצעי התקשורת בשפה הרוסית כמסייעים לשמור על הזיקה אל תרבות המקור וליצור תחושה של ביתיות ורווחה פסיכולוגית בתקופת המעבר למדינה החדשה, חלקם הביעו יחס אמביוולנטי באשר לנגישות הקלה לשפע של תכנים תקשורתיים בשפה הרוסית, ואף טענו כי הדבר מעכב את תהליך רכישת השפה.

לריסה, 51, "חדשה":

עשרה חודשים ראשונים לא התחברנו לכבלים, החלטנו ללמוד עברית ולכן היו לנו רק שני ערוצים בעברית וזה באמת עזר. אז, כשראינו רק טלוויזיה בעברית, הייתי מבנינה הרבה יותר טוב מאשר עכשיו, הייתי גם מעודכנת יותר לגבי כל האירועים. אבל עכשיו עם הטלוויזיה ברוסית זה פשוט איום ונורא. באים מעבודה עייפים, נופלים על איזה סרט ושוכחים מהזמן. אני מצטערת שהתחברנו, כי זה הורג אצלי המון זמן וחוזף מזה מדליקים טלוויזיה וממילא מתחילים לראות את כל התוכניות ברוסית, חדשות ברוסית. כשלא היה את זה, הייתי צופה בעברית והייתי מבנינה כמעט הכל. אבל עכשיו אני כמעט ולא צופה בחדשות בעברית, הרי בחדשות ברוסית מספרים הכל על ישראל וזה כמובן גם יותר קל.

אדוארד, 52, "חדש":

בנושא הצפייה בערוצים בעברית כל הזמן קיים מתח כלשהו, כי תמיד יש פיתוי לראות משהו אחר. לפעמים אנחנו אפילו רבים בגלל זה, כי הנטייה הטבעית היא להישאר בתוך סביבה לשונית מוכרת. הפיתוי קיים כל הזמן. כשלא היינו מחוברים ל- YES, זה היה מאד פשוט, כי היו בסך הכל שני ערוצים בעברית ולא הייתי צריך להתלבט. עכשיו כל הזמן יש מעין קונפליקט פנימי וצריך לבחור בין נעים למועיל.

מהציטוטים של לריסה ואדוארד עולה, כי לאחר ההתחברות לכבלים או ללוויין, אשר מספקים שפע של ערוצי סרטים וסדרות המדובבים לרוסית, בנוסף לערוצים המשודרים מחבר העמים, נוצרת אצל המרואיינים דילמה קשה, האם לבחור בצפייה ברוסית לשם הנאה, או בצפייה בעברית, שאומנם מועילה ללימוד השפה אך מצריכה ריכוז ומאמץ רב. דילמה זו נפתרת, לרוב, לטובת הערוצים הרוסיים, דבר שמקשה על המרואיינים מלהסתגל לשפה החדשה.

שאלה מס' 3: האם בדלנות תקשורתית מעידה בהכרח על בדלנות חברתית ותרבותית?

במסגרת שאלת המחקר השלישית אני מבקשת להתחקות אחר הקשר האפשרי בין בדלנות תקשורתית של מהגרים, קרי, צריכת התקשורת בשפת המוצא, לבין בדלנות חברתית ותרבותית. כלומר, במסגרת שאלה זו ברצוני לבחון האם התקשורת בשפה הרוסית מחזקת ומטפחת זהות "רוסית" מובחנת של צרכניה, תוך התמקדות בסדר יום לא רלבנטי לחברה הקולטת ושימור נכסיה של התרבות הרוסית הגדולה, או שמא תקשורת זו מבנה גם זהות חדשה המכילה בתוכה סמלים ומאפיינים של חברת הרוב תוך שילובם של האזרחים החדשים במרחב הלאומי.

על-פניו, המחקר הנוכחי תומך בממצאי מחקרים קודמים³ ומעיד על צריכה תקשורתית בדלנית של המרואיינים, המתבטאת בצריכה מרובה של התקשורת ברוסית ובצריכה מועטה של התקשורת בעברית. עם זאת, ממצאי המחקר מראים באופן עקבי שלא די בהתייחסות לשפת המדיום הנצרך על מנת לקבוע האם צריכת התקשורת ברוסית מעידה בהכרח על נטייה לבדלנות, אלא חשוב יותר להתייחס לטיב התכנים אותם בוחרים הנמענים על מנת לספק את צרכיהם השונים. על כן, במסגרת שאלה זו ברצוני להבחין בין ארבעה סוגים עיקריים של התכנים בשפה הרוסית הנצרכים על-ידי המרואיינים: תכנים תרבותיים הנוגעים לתרבות והיסטוריה של ישראל לעומת התרבות הרוסית ותכנים חדשותיים העוסקים באירועי האקטואליה בישראל לעומת חבר העמים.

3. ראו, למשל, Adoni et al (2002), Al-Haj and Leshem (2000).

בנוגע לתכנים התרבותיים, ממצאי המחקר מעידים, מחד גיסא, על מגמה ברורה של שימור המטען התרבותי המקורי. כך, ברובם המוחלט מעדיפים המרואיינים לצפות בסרטים, תוכניות הומור, משחקי טריוויה וקונצרטים בערוצים הזרים בשפה הרוסית, ובמקביל הם מותחים ביקורת כלפי איכותם הירודה של תכנים דומים בערוצים הישראליים. המרואיינים אף הצהירו, כי חשוב להם יותר לשמר את החלק "הרוסי" בזהותם התרבותית, מאשר לאמץ את התרבות הישראלית, שנתפסת בעיניהם כצעירה ולא מגובשת. הציטוט של אלכס, צעיר בן 27 השווה בישראל שש שנים מבטא היטב עמדה זו:

אני יהודי-ישראלי שדובר רוסית וכך זה יישאר. צריכה להיות אינטגרציה, אבל רק עם שמירת המסורת התרבותית. אני לא חושב שאפשר למחוק את כל ההבדלים. זוה גם לא נכון לעשות. אני חושב שישראלי ממוצע צריך לעשות מאמץ גדול כדי להשתוות לרוסי ממוצע, כדי שאפשר יהיה לדבר איתו על ספרות עולמית [...]. הם רגילים פה להתבשל במיץ של עצמם, שיש ישראל וכל היתר. אני לא אומר, חס וחלילה, שהתרבות הישראלית היא פרימיטיבית, אבל בכל זאת, תרבות שלנו בתחומים מסוימים יותר גבוהה [...] אני, למשל, חשוב לי מאד לשמר את המטען התרבותי שהבאתי, לכן אני ממשיך לקרוא ספרים ברוסית, בנוסף לספרים באנגלית שאני צריך לקרוא בשביל הלימודים. או למשל, אני מאד נהנה לצפות בתוכנית "מי רוצה להיות מיליונר" בטלוויזיה הרוסית. התכנים של התוכנית ברוסית הרבה יותר קרובים אלי מאשר אותה תוכנית בטלוויזיה הישראלית. בתוכנית ברוסית אין לי בעיה להגיע ל-250 אלף, כי אני מתמצא היטב בנושאים שם, אבל בעברית זה לא מדבר אלי, הנושאים שם כל-כך לוקליים, כל-כך פרובינציאליים, שמות של קיבוצים, למשל. אני לא מעוניין בידע מסוג זה, אני מעוניין בידע יותר כללי, הייתי אומר כלל-עולמי.

מאידך גיסא, אין ממצאי המחקר מעידים על העדר רצון מצד המרואיינים לאימוץ מסוים של תרבות המקום, כאשר על אף הסתייגותם כלפי התרבות הישראלית הפופולארית, כפי שזו משתקפת בתוכניות בידור, סרטים וסדרות בערוצים הישראליים, מרואיינים רבים מחפשים באמצעי התקשורת בשפה הרוסית חומרים שיכולים לספק להם היכרות עם היסטוריה של העם היהודי ומדינת ישראל, ועם סופרים ומוזיקאים בולטים הבאים מרקע יהודי. לפיכך, על אף שהחלק "הרוסי" עדיין תופס, וככל הנראה ימשיך לתפוס גם בעתיד, מקום מרכזי בזהותם התרבותית ודימויים העצמי של המרואיינים, נראה, כי במשך השנים בישראל מתווספים אל זהותם נדבכים תרבותיים נוספים אשר מקרבים אותם אל חברתם החדשה.

יתרה מזאת, בנוגע לצריכה של התכנים החדשותיים, ממצאי המחקר אינם עולים בקנה אחד עם הדימוי של "הגיטו הרוסי" המנותק מסדר היום של החברה הקולטת. בניגוד לתפיסה סטריאוטיפית של התבדלות והסתגרות חברתית המחקר מראה,

כי שימושי תקשורת של כל המרואיינים מכוונים, בראש ובראשונה, לאקטואליה ישראלית. אפילו חדשות הטלוויזיה שמקורן בחבר העמים, ושלכאורה היו אמורות לחזק סולידאריות של המרואיינים עם מדינת המקור, נבחנות על-ידם דרך הפריזמה של "אינטרס לאומי ישראלי", כשנאמנותם נתונה באופן מלא לחברה הישראלית ולא למולדת הישנה.

ממצאים אלה תואמים ממצא אחר שעלה באופן עקבי ברוב הראיונות, ואשר חשף את מרכזיותה של הזהות היהודית בהגדרה העצמית של המרואיינים. רוב המרואיינים, ללא הבדלי ותק וגיל, מרגישים את עצמם קודם כל כיהודים, וחלקם אף הדגישו, כי עוד טרם הגירתם ראו בישראל מולדת היסטורית ובית ליהודים. גם אלה מבין המרואיינים, אשר היגרו לישראל מתוך מניעים פרגמאטיים והיו רחוקים מיהדותם – זיקתם לישראל נבנית, בראש ובראשונה, דרך המכנה הלאומי המשותף, במובן של "ישראל זוהי מדינה שלי, הרי כולם כאן יהודים".

לנה, 65, "ותיקה":

אני באתי עם תחושה פטריוטית מאד חזקה כלפי ישראל ומעולם לא הצטערתי על כך. בשבילי הכי חשוב שזוהי מדינה של יהודים. זו מדינה שלנו! יכולתי להגר לגרמניה, אבל אפילו לא חשבתי על זה. כשבאתי לכאן, מיד הרגשתי שחזרתי למולדת. שם אני הרגשתי מאד מוגבלת ופה אני מרגישה חופשית. למרות שאצל ישראלים מנטליות אחרת, תרבות אחרת, אני בכל זאת מרגישה כאן בבית, לא פוחדת מאף אחד ולא מתביישת מאף אחד. אני בין היהודים. וזה מאד השפיע עלי לטובה.

סרגיי, 24, "ותיק":

אם אני מנסה להיזכר מה חשבתי על ישראל לפני העלייה, אז זו הייתה מדינה שאפשר היה להגר לשם. לא היו לי מניעים ציוניים. אבל מאז שעליתי, כבר שלוש שנים שיש לי תחושה חזקה שחזרתי למולדת היסטורית, שזו מדינה שלי, הרי כולם פה יהודים... וזה הולך ומתחזק... יש לי אהבה למדינה ברמה לאומית. אני שמח כשיש הישגים ולוקח ללב כשיש כישלונות. אני מרגיש את עצמי ישראלי במלוא מובן המילה. נכון שאני ישראלי שעלה מרוסיה, אבל כולם פה מתישהו באו מאיזשהו מקום.

ניתן ללמוד מכך, כי צריכתם התקשורתית של רוב המרואיינים משקפת את זהותם הדואלית, אשר כוללת בתוכה הן זיקה חזקה אל השפה והתרבות הרוסית והן הזדהות עמוקה עם שורשיהם היהודיים. מחד גיסא, המרואיינים רואים את עצמם כחלק מהאינטלגנציה הרוסית ומצהירים על חשיבותן העליונה של השפה והתרבות הרוסית בזהותם התרבותית. מכאן שבכל הקשור לצריכת התכנים הבידוריים והתרבותיים, נותנים המרואיינים עדיפות לתקשורת בשפה הרוסית, על חשבון צריכת תכנים דומים בשפה העברית. מאידך גיסא, השייכות האתנית של מהגרים

אלה אל הלאום הדומיננטי בישראל מחזקת אצלם את הזיקה לחברה הקולטת ומסבירה, ככל הנראה, את האמון המלא שהם נותנים במקורות המידע הישראליים ואת הסתייגותם כלפי אמינותם של מקורות המידע בחבר העמים.

בהקשר זה השימוש של המרואיינים במדיום הטלוויזיוני הוא המעניין ביותר, כאשר "חלוקת העבודה" שנוצרה בין הערוצים הזרים בשפה הרוסית לבין ערוצי הטלוויזיה הישראליים משקפת רבדים שונים בזהותם של צופיהם. מחד גיסא, הטלוויזיה הרוסית הוכתרה על-ידי רוב המרואיינים ככלי עיקרי להמשכיות תרבותית, העולה באיכויותיו על הערוצים הישראליים, ומאידך גיסא, אמנם של המרואיינים נתון באופן מלא למהדורות החדשות של הערוצים הישראליים, בעוד שהערוצים הרוסיים מואשמים בחוסר אובייקטיביות ובמדיניות אנטי-ישראלית.

על כן, התשובה לשאלה האם התקשורת בשפה הרוסית מחזקת ומטפחת זהות "רוסית" של צרכניה, או שמא היא מבנה אצלם גם זהות חדשה, איננה חד-משמעית. מצד אחד, המרואיינים משמרים את זהותם התרבותית המקורית באמצעות חשיפה מוגברת לתכנים תקשורתיים המזוהים עם התרבות הרוסית במקביל לאימוץ איטי של התרבות הישראלית ולימוד השפה העברית. מצד שני, המרואיינים גם מגבשים זהות חברתית ותרבותית חדשה באמצעות השימוש באמצעי התקשורת בשפה הרוסית המכוונים לסיקור החברה הקולטת. דווקא בזכות התקשורת בשפה הרוסית אי-ידיעת השפה העברית ומשך השהות הקצר יחסית בישראל אינם גורמים למרואיינים תחושת ניתוק וחוסר התמצאות במתרחש. נהפוך הוא, רובם מעודכנים היטב באירועי האקטואליה, במפה הפוליטית ובפרטי הקונפליקט הישראלי-פלשתיני. יתרה מזאת, בעזרת התקשורת בשפה הרוסית מתוודעים המרואיינים לסמלים ולמיתוסים של החברה הקולטת ובאופן הדרגתי הופכים בעצמם לחלק מהנרטיב הלאומי.

דיון ומסקנות

המחקר הנוכחי מהווה ניסיון ראשוני לבחון את מקומה של תקשורת ההמונים בחייהם של עולים מחבר העמים אשר היגרו לישראל במהלך שנות ה-90. בניגוד למחקרים קודמים, אשר התמקדו בתיאור דפוסי צריכת התקשורת של דוברי הרוסית בישראל, המחקר הנוכחי ביקש לבחון את התפקידים השונים אותם ממלאים אמצעי התקשורת בעברית וברוסית בתהליך השתלבותם החברתית והתרבותית של העולים. במסגרת זו, המחקר בחן באופן אמפירי את השאלה שמטרידה רבים בשיח התקשורתי והאקדמי בישראל, האם אמצעי התקשורת בשפה הרוסית מסייעים לתחום את גבולות "הקהילה המדומיינת" של דוברי הרוסית בישראל, או לחלופין, מקלים על תהליכי הסתגלותם.

ואכן, המחקר הנוכחי גילה חיים תקשורתיים עשירים שבחלקם עולים בקנה אחד עם הדימוי הסטריאוטיפי של גיטו. כך, כ-90% בקרב המרואיינים צופים בתדירות יום-יומית בשידוריה של הטלוויזיה הרוסית, כ-80% קוראים עיתונים ומגזינים ברוסית וכמחציתם מאזינים לרדיו ברוסית, בעוד שצריכתם של אמצעי התקשורת בעברית היא מצומצמת למדי. יתרה מזאת, רוב המרואיינים משתמשים באמצעי התקשורת בשפה הרוסית על מנת לשמר את מטענם התרבותי המקורי והם מחשיבים את התרבות הרוסית כגבוהה וכעשירה יותר בהשוואה לתרבות הישראלית.

עם זאת, לצד בדלנותם התרבותית, בכל הקשור לסדר היום של החברה הקולטת, צריכתם התקשורתית של המרואיינים מעידה דווקא על מעורבות גבוהה במתרחש בישראל והתערות פוליטית עמוקה. לפיכך, המרואיינים ניצלו את כלי התקשורת העומדים לרשותם על מנת להתעדכן במתרחש, תוך צריכה מרובה של פורמטים חדשותיים, הן ברוסית והן בעברית, המכוונים לאקטואליה ישראלית. בהשוואה לצורך בידיעת המתרחש בישראל, הצורך בידיעת המתרחש בחבר העמים היה חלש הרבה יותר, כאשר הרוב הגדול של המרואיינים השוהים בישראל למעלה מחמש שנים טענו, כי האירועים בחבר העמים לא מעניינים אותם יותר ולולא ממשלת רוסיה הייתה משחקת תפקיד חשוב בזירה ישראלית-פלשתיינית, הם לא היו מגלים בה כל עניין.

אחד הגורמים אשר יצר תלות כה רבה של המרואיינים בתכנים אינפורמטיביים הקשורים במדינה הקולטת הייתה אינתיפאדת אל-אקצה שפרצה בשנת 2000. אם

בשנים הראשונות בישראל המרואיינים צפו באופן כמעט בלבדי בערוצי הטלוויזיה הרוסית, קראו יותר דייג'סטיים של העיתונים היוצאים לאור בחבר העמים והאזינו לתוכניות תרבות ומוזיקה ברדיו ברוסית, מאז תחילתה של האינתיפאדה כולם עברו לצריכה אינפורמטיבית יותר של כלי התקשורת, הכוללת האזנה מוגברת לחדשות ברדיו ברוסית ונטישת הדייג'סטיים לטובת מדורי אקטואליה ופרשנות של העיתונים ברוסית בעלי אוריינטציה ישראלית.

עם פרוץ האינתיפאדה אף נוצרה לראשונה תלותם של המרואיינים באמצעי התקשורת בעברית, ובמיוחד במהדורות החדשות של ערוצי הטלוויזיה הישראליים, דבר שהפך אותם, כמעט בעל כורחם, לחלק מאותו "שבט" מאוחד החולק חוויות משותפות באמצעות הצפייה בשידורים הדרמטיים. על כן, במילוי הצורך במידע אודות האירועים הביטחוניים אמצעי התקשורת לא רק סיפקו למרואיינים דיווח מעודכן על המתרחש, אלא ענו גם על צורך חשוב נוסף: הצורך בלכידות ובהשתייכות אל החברה הקולטת נוכח הסכנה המשותפת.

כמו כן, בראיונות עם המרואיינים הצעירים נמצא, כי הצורך בהתמצאות בפוליטיקה הישראלית איננו רק צורך קוגניטיבי בידע והבנת המתרחש, אלא שהתמצאות זו נתפסה על-ידם כאחת הדרישות התרבותיות הבסיסיות לניהול אינטראקציה תקינה עם תושבי המקום. לטענת המרואיינים, שיחות רבות עם הישראלים הותיקים נסבות סביב סוגיות פוליטיות, ולכן אי התמצאותם באירועי האקטואליה או במפה הפוליטית עלולה להתפרש כאי שייכותם לקולקטיב הישראלי. לפיכך, אמצעי התקשורת בשפה הרוסית המכוונים לאירועי האקטואליה בישראל הפכו עבור המרואיינים לסוכן מרכזי של חברות פוליטי.

מאידך גיסא, תפקידה האינטגרטיבי של התקשורת בשפת הרוב בשיפור ידיעת השפה הודגש פחות על-ידי המרואיינים. למעשה, רוב המרואיינים ויתרו במהרה על מאמץ מכוון של שיפור ידיעת העברית באמצעות צריכת תכנים תקשורתיים תוך בחירה חד-משמעית בצפייה בטלוויזיה הרוסית וקריאת העיתונים ברוסית. בדומה לכך, רק מיעוט מבין המרואיינים נזקק לשירותיה של התקשורת בעברית לצורך ההיכרות עם אורח החיים ונורמות ההתנהגות של התושבים המקומיים. במקביל, לכל המרואיינים היה משותף חיבור רגשי עמוק אל השפה והתרבות הרוסית, אשר מהוות בעיניהם חלק בלתי נפרד מזהותם התרבותית. זיקה זו היא שמסבירה את העדפתם החד-משמעית של המרואיינים את תוכניות התרבות והבידור בערוצים הרוסיים לצד הסתייגותם כלפי רמתן הירודה של תוכניות דומות בערוצים הישראליים. יתרה מזאת, עבור רוב המרואיינים אמצעי התקשורת בשפה הרוסית הפכו למעין עוגן בו יכלו להיאחז במקום החדש והלא מוכר ואשר יצר המשכיות סימבולית בחייהם החצויים.

דבקותם של המרואיינים בשפה ובתרבות הרוסית משתלבת במידה רבה עם היחס הפלורליסטי של החברה הקולטת, אשר גילתה סובלנות ופתיחות כלפי סמלים וביטויים תרבותיים של העולים מחבר העמים (הורוביץ ולשם, 1998; לשם וסיקרון, 1998; לשם וליסק, 2001; 2002; Kop and Litan). המרואיינים מצידם חשו באווירה הסובלנית שנוצרה בישראל כלפי השפה והתרבות הרוסית, והרגישו את עצמם חופשיים לבחור בתכנים התקשורתיים המותאמים לטעמים התרבותי, מבלי שהצריכה המרובה של התקשורת ברוסית תתפרש כפעולה בלתי-לגיטימית העלולה להוציא את העולים מחוץ לגבולות הקולקטיב הישראלי.

ואולם, על אף ריחוקם מהתרבות הישראלית הפופולארית, כפי שזו באה לידי ביטוי בפורמטים טלוויזיוניים, מרואיינים רבים גילו עניין בהיכרות עם התרבות וההיסטוריה של עם ומדינת ישראל. בהקשר זה לפורמטים תקשורתיים מסוימים, כגון תוכניות של שירים בידיש ופינות היסטוריות ברדיו בשפה הרוסית, או מדורי ספרות ומסורת יהודית בעיתונים ברוסית, נועד תפקיד אינטגרטיבי חשוב המקרב מרואיינים לשורשיהם היהודיים. יתר על כן, מרואיינים מסוימים אף הביעו ביקורת על כך שהעיתונים בשפה הרוסית מתמקדים יתר על המידה בחומרים היסטוריים של ברית המועצות לשעבר, במקום עיסוק יסודי יותר בעברה ההיסטורי של ישראל ובדמויות שעיצבו את דמותה העכשווית.

בהקשר זה חשוב להדגיש, כי אחד הגורמים העיקריים, אשר מבליט את התפקידים האינטגרטיביים של תקשורת ההמונים בתהליך השתלבותם של העולים מחבר העמים, הוא היותם "המהגרים השבים", בעלי רקע אתני זהה לזה של האוכלוסייה המקומית (Shuval & Leshem, 1998). לפיכך, ניתן לראות בהעדפת המרואיינים את התכנים ההיסטוריים והתרבותיים הקשורים לשורשיהם היהודים מעין גשר המחבר בינם לבין ביתם החדש המהווה למעשה את מולדתם ההיסטורית.

יתר על כן, זיקתם הפרימורדיאלית אל החברה הקולטת היא שמסבירה, ככל הנראה, את הדפוס הייחודי של צפייה בחדשות שמקורן בחבר העמים, שהיה אופייני לרוב המרואיינים. בניגוד לתפיסה הרווחת בספרות⁴, לפיה השימוש העיקרי אותו עושים המהגרים במקורות המידע של מדינת המוצא הוא לשם עדכון במתרחש במולדתם, השימוש העיקרי אותו עשו המרואיינים במהדורות החדשות שמקורן בחבר העמים היה דווקא לצורך עדכון באירועי האקטואליה בישראל, תוך גילוי ספקנות כלפי אמינות המידע הנמסר בערוצים אלה והבעת אמון ללא סייג במקורות המידע הישראליים. נראה עוד, כי זיקתם של המרואיינים אל החברה הקולטת התחזקה עוד יותר לאור המשבר הביטחוני הנוכחי. כאזרחי ישראל טריים השייכים, כאמור, ללאום הדומיננטי, המרואיינים מצאו את עצמם בצד אחד של הקונפליקט,

4. ראו, למשל, את מחקרה של Georgiou (2001) על דפוסי הצפייה של המהגרים מקפריסין המתגוררים באנגליה בערוצי הלוויין המשדרים ממולדתם.

כשתחושת "האנחנו" שלהם נתונה לחברה הישראלית, ואילו מקורות המידע של מולדתם הישנה נמצאים בהקשר זה בצידו האחר של המתרס ונתפסים, לפיכך, כ"תקשורת עוינת".

לבסוף, ברצוני לטעון, כי ממצאי המחקר הנוכחי מפריכים את החשש שעלה לאחרונה בשיח האקדמי שמא תקשורת מגזרית תפצל את הישראלים לקבוצות נפרדות, כל אחת בגבולותיה הסגורים, ובכך תגרום לקיטוע ופילוג של המרחב הציבורי וכיבוי של "מדורת השבט" (Katz, 1996). המקרה של התקשורת בשפה הרוסית בישראל דווקא מראה, כי הבניית הזהות הקולקטיבית של דוברי הרוסית על-ידי אמצעי התקשורת בשפתם אינה מעודדת את התבדלותם, אלא תורמת לסוג חדש של אינטגרציה חברתית ומאיצה את כניסתם למרחב הציבורי.

מקורות

- אליאס, נ. (2003). מחבר העמים לישראל ובגרמניה: תפקידיה של תקשורת ההמונים בהשתלבות החברתית והתרבותית של המהגרים. חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת תל-אביב.
- בן-רפאל א., אולשטיין, ע. וגייסט, ע. (2001). זהות ושפה: ההתערות החברתית של יהודי ברית-המועצות לשעבר בישראל. בתוך מ. ליסק וא. לשם (עורכים), מרוסיה לישראל (ע' 77-99). הקיבוץ המאוחד, תל-אביב.
- הורוביץ, ת. ולשם, א. (1998). יוצאי ברית-המועצות במרחב התרבותי בישראל. בתוך מ. סיקרון וא. לשם (עורכים), דיוקנה של העלייה: תהליכי קליטתם של עולי ברית-המועצות לשעבר 1990-1995 (ע' 291-333). ירושלים: מאגנס.
- זילברג, נ. (2000). האינטלנגציה היהודית-רוסית – חיפוש מודלים חדשים של אינטגרציה. יהודי ברית-המועצות במעבר, 4 (19), 196-212.
- טלסקר (1997). סקר עמדות בקרב עולים מברית המועצות לשעבר בקשר לצפייה בטלוויזיה. סקר דעת קהל בהזמנת הרשות השנייה.
- כספי, ד. ואליאס, נ. (2000). להיות כאן ולהרגיש שם: על התקשורת בשפה הרוסית בישראל. סוציולוגיה ישראלית, ב, 2, 1-42.
- לפול, נ. (2000). השידורים ברוסית בערוצי הטלוויזיה הישראלים. נייר רקע. המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- לשם, א. וסיקרון, מ. (1998). תהליכי קליטת העולים מברית המועצות לשעבר, 1990-1995: ממצאים עיקריים. בתוך מ. סיקרון וא. לשם (עורכים), דיוקנה של העלייה: תהליכי קליטתם של עולי ברית-המועצות לשעבר 1990-1995 (ע' 442-462). ירושלים: מאגנס.
- לשם, א. וליסק, מ. (2000). התגבשות הקהילה הרוסית בישראל. יהודי ברית-המועצות במעבר, 4, 19: 47-66.
- לשם, א. וליסק, מ. (2001). התגבשות החברתית והתרבותית של הקהילה הרוסית בישראל. בתוך מ. ליסק וא. לשם (עורכים), מרוסיה לישראל (ע' 27-76). הקיבוץ המאוחד, תל-אביב.
- מותגים, (2002). התייחסות העולים להסדרים במזרח התיכון. מכון מותגים.
- מותגים, (2003). אומניבוס במגזר הרוסי – תוצאות מדיה. מכון מותגים.

סיקרון, מ. (1998א). ההון האנושי של העולים ותהליכי השתלבותם בעבודה. בתוך מ. סיקרון וא. לשם (עורכים). *דיוקנה של העלייה: תהליכי קליטתם של עולי ברית-המועצות לשעבר 1990-1995* (ע' 127-181). ירושלים: מאגנס.

פיין, א. (1995). עולי חבר המדינות: סקר חשיפה לאמצעי התקשורת לשנת 1995. ירושלים: תצפית, מכון למחקר.

פרס, י. וליסיצה, ס. (2000). עולי חבר העמים – גיבוש זהות ותהליכי האינטגרציה. דוח מחקר. מרכז ע"ש יצחק רבין לחקר חברה ישראלית.

צמח, מ. וויזל, ר. (1998). הסתגלות עולי חבר העמים (1990-1996) בישראל. מחקר מעקב מס' 6. תל-אביב: דחף, מכון למחקר.

צמח, מ. וויזל, ר. (1999). הסתגלות עולי חבר העמים (1990-1998) בישראל. מחקר מעקב מס' 7. מכון המחקר דחף.

Adoni, H., Cohen, A.A., and Caspi, D. (2002). The consumer's choice: Language, media consumption and hybrid identities of minorities. *The European Journal of Communication Research*, 27, 4, 411–436.

Al-Haj, M. and Leshem, E. (2000). *Immigrants from the Former Soviet Union in Israel: Ten Years Later*. A Research Report. The Center for Multiculturalism and Educational Research. University of Haifa.

Becker, C. (1998). The Ways in which Communication may Foster or Inhibit Socialization: the Case of Brazilian Immigrants in Japan. In G. Gumpert and S. Drucher, (eds.), *The Huddled Masses. Communication and Immigration* (pp. 301–328). Hampton Press, Cresskill, New Jersey.

Ben-Rafael, E., Olshtain, E. and Geijst, I. (1998). Identity and Language: The Social Insertion of Soviet Jews in Israel. In E. Leshem and J. Shuval (eds.). *Immigration to Israel* (pp. 333–356). Transaction, New Brunswick and London.

Berger, A.A. (2000). *Media and Communication Research Methods. An Introduction To Qualitative and Quantitative Approaches*. Thousand Oaks: Sage.

Chaffee, S. H., Naas, C. I. and Yang, S. M. (1990). The bridging role of television in immigrant political socialization. *Human Communication Research*, 17, 2, 266–288.

Cottle, S. (2000). Introduction: Media research and ethnic minorities: Mapping the field. In S. Cottle (ed.) *Ethnic Minorities and the Media* (pp. 1–31). Buckingham, UK: Open University Press.

Dayan, D. (1998). Particularistic media and diasporic communications. In T. Liebes and J. Curran, (eds.) *Media, Ritual and Identity* (pp. 103–113). London: Routledge.

- Deacon, D, Pickering, M., Golding, P. and Murdock, G. (1999). *Researching Communications. A practical Guide to Methods in Media and Cultural Analysis*. Arnold, London.
- Elias, N. (2004). *Israel: Russian–Language Media Guide*. The US Embassy.
- Georgiou, M. (2001). Crossing the Boundaries of the Ethnic Home: Media Consumption and Ethnic Identity Construction in the Public Space: The Case of the Cypriot Community Centre in North London. *Gazette*, 63(4), 311–329.
- Gillespie, M. (1995). *Television, ethnicity and cultural change*. London: Routledge.
- Hussan, M. (2000). Islam, Media and Minorities in Denmark. *Current Sociology*, 48,4, 95–116.
- Hwang, B. and He, Z. (1999). Media Uses and Acculturation among Chinese Immigrants in the U.S.A. *Gazette*, 61,1, 5–22.
- Katz, E., Blumler, J. and Gurevitch, M. (1974). Utilization of Mass Communication by the Individual. In Blumler, J. and Katz, E.(eds.) *The Uses of Mass Communications: Current Perspectives on Gratification Research* (pp. 19–32). Beverly Hills: Sage Publication.
- Katz, E. (1996). And deliver us from segmentation. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 546, 22–34.
- Katz, E. (2001). Media Technologies, Social Organization and Democratic Polities. In E. Ben–Rafael and Y. Sternberg (eds.) *Identity, Culture and Globalization* (pp. 307–317). Brill: Leiden–Boston–Köln.
- Kesheshian, F. (2000). Acculturation, Communication, and the U.S. Mass Media: The Experience of an Iranian Immigrant. *The Howard Journal of Communication*, 11, 93–106.
- Khanin, Z. (2003). The Israeli “Russian” Community and Immigrant Party Politics in the 2003 Elections. Unpublished manuscript.
- Kop, Y. and Litan, R. E. (2002). *Sticking Together. The Israeli Experiment in Pluralism*. Brookings Institution Press: Washington D.C.
- Lee, W. and Tse, D.(1994). Changing Media Consumption in a New Home: Acculturation Patterns among Hong Kong Immigrants to Canada. *Journal of Advertising*, 23,1, 57–70.
- Lemish, D. (2000). The Whore and the Other: Israeli Images of Female Immigrants from the Former USSR. *Gender and Society*, 14, 2, 333–349.
- Lindlof, T.R. (1995). *Qualitative Communication Research Methods*. Thousand Oaks: Sage.

- Peri, Y. (2004). *Telepopulism*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Rapoport, T. and Lomsky-Feder, E. (2002). 'Intelligentsia' as an Ethnic Habitus: the inculcation and restructuring of intelligentsia among Russian Jews. *British Journal of Sociology of Education*, 23, 2, 233–248.
- Reece, D. and Palmgreen, P. (2000). Need for acculturation and media use motives among Indian sojourners in the US. *International Journal of Intercultural Relations*, 24, 6, 807–824.
- Riggins, S.H. (1992a). The Media Imperative: Ethnic Minority Survival in the Age of Mass Communication. In S.H. Riggins (ed.), *Ethnic minority media* (pp.1–23). Newbury Park, CA: Sage.
- Riggins, S.H. (1992b). The Promise and Limits of Ethnic Minority Media. In S.H. Riggins (ed.), *Ethnic minority media* (pp. 276–288). Newbury Park, CA: Sage.
- Rubin, A.M. (1994). Media Uses and Effects: A Uses-and-Gratifications Perspective. In J. Bryant and D. Zillman (eds.), *Media effects: Advances in Theory and Research* (pp. 417–436). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Shuval J.T. & Leshem, E.(1998). The Sociology of Migration in Israel: A Critical View. In E. Leshem & J. Shuval (eds.). *Immigration to Israel* (pp. 3–50). Transaction, New Brunswick and London.
- Stilling, E.A.(1997). The Electronic Melting Pot Hypothesis: The Cultivation of Acculturation among Hispanic through Television Viewing. *Howard Journal of Communication*, 8,1, 77–100.
- Turow, J. (1997). *Breaking up America: advertisers and the new media world*. Chicago: University of Chicago Press.
- van Dijk, T.A. (1989). Mediating racism. The role of the media in the reproduction of racism. In R. Wodak (ed.), *Language, Power and Ideology. Studies in Political Discourse* (pp. 199–226). Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Viswanath, K. and Arora, P. (2000). Ethnic Media in the United States: An Essay on Their Role in Integration, Assimilation and Social Control. *Mass Communication and Society*, 3,1, 39–56.
- Zilberg, N. (1995). In-group humor of immigrants from the former Soviet Union in Israel. *Israel Social Science Research*, 10, 1, 1–12.
- Zilberg, N. and Leshem, E. (1996). Russian-language Press and Immigrant Community in Israel. *Revue Europeenne des Migrations Internationales*, 12, 3, 173–188.